

Molla Gürânî ve El-Kevserü'l-Cârî Adlı Eserinde Hadis Şerh Metodu*

Dr. Öğr. Üyesi Ali KARAKAŞ**

Atıf / ©- Karakaş, A. (2018 Molla Gürânî ve El-Kevserü'l-Cârî Adlı Eserinde Hadis Şerh Metodu, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 923-957.

Öz- Molla Gürânî'nin tam adı, Şemsuddin Ahmed b. İsmail b. Osman b. Muhammed el-Gürânî'dir. (ö. 893/1488). Gürânî'nin kendisinden nakledildiğine göre o, Diyarbakır yakınlarında bulunan Hiler köyünde doğmuştur. Gürânî, İslâm âleminin çeşitli yerlerinde ilmi araştırmalarda bulunmuş ve o zaman için ulaşabildiği kadarıyla İslâm âleminin önde gelen pek çok âliminden ders almıştır. Daha sonra Anadolu'ya geçmiş, Fatih Sultan Mehmed'e (ö. 886/1481) hocalık yapmış, İstanbul'un fethinde etkin rol almış ve ardından İstanbul'da ilimle meşgul olmuştur. Bununla beraber o, çeşitli idari görevlerde de bulunmuştur. Gürânî, çeşitli ilim dallarında çok sayıda ilmi eser yazmıştır. O, İslâm dininin temel iki kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim ile Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünnetine son derece önem vermiş ve onların üzerinde çalışmalarda bulunmuştur. O, önce "Ğâyetü'l-Emânî fî Tefsîri'l-Kelâmî'r-Rabbânî" adlı bir tefsir yazmıştır. Onun, daha sonra Buhârî'nin "el-Câmiu's-Sahih" adlı hadis kitabı üzerine yazmış olduğu "el-Kevserü'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdîsi'l-Buhârî" adlı eseri, hadis alanında önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Gürânî, hadis icazetini İbn Hacer el-Askalânî'den (ö. 852/1448) almıştır. O, bu kitabında hocası İbn Hacer'i tenkit etmiştir. Gürânî'nin tenkit ettiği diğer bir hadisçi de Buhârî'nin diğer bir şarihi olan Kirmânî'dir (ö. 787/1384). O, bu eserinde el-Câmiu's-Sahih'i çeşitli yönlerden şerh etmiştir. Biz bu makalemizde, onun şerh ettiği hadislerden bazı örnekler ele alarak incelemeye çalışacağız. Ele aldığımız bu hadis örneklerini, Buhârî'nin diğer şerhlerini de göz önünde bulundurarak yorumlamaya çalışacağız.

Anahtar sözcükler- Molla Gürânî, el-Kevserü'l-Cârî, Buhârî, Hadis örnekleri

* Bu makale 14-17 Eylül 2017 tarihleri arasında düzenlenen Şarkiyat ICSS'17 Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde özet olarak sunulmuş olan tebliğin genişletilmiş halidir

** Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, e-posta: alikarakas72@hotmail.com

Giriş

İslam dininin temel kaynağı Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünnetidir. Kur'ân ve sünnet kelimelerinin ifade ettikleri farklı anlamlar vardır. Pek çok İslam âlimi Kur'ân kelimesinin filolojik anlamı hakkında farklı yorumlarda bulunmuştur. Örneğin, Muhammed b. İdris eş-Şafîî (ö. 204/819), Kur'ân kelimesinin herhangi bir kelimedenden türemediğini ve hemzesiz bir şekilde "*Kurân*" olarak okunduğunu belirtmiştir. Ayrıca tıpkı Tevrat ve İncil de olduğu gibi Allah tarafından Hz. Muhammed'e (s.a.v.) gönderilen kutsal kitabın özel ismi olduğunu ifade etmiştir.¹ Ebu'l-Hasen Ali b. Hazm el-Lihyânî (ö. 215/830) ve âlimlerin çoğuna göre Kur'ân kelimesi, "*kare-yekrau*" fiilinin mastarıdır, hemzeli okunur ve sözcük olarak okumak anlamındadır.² Kur'ân'da, Kur'ân için "*Furkân*",³ "*Kitap*",⁴ "*Zikr*",⁵ ve "*Kur'ân*"⁶ isimleri kullanılmaktadır.⁷ Ayrıca Kur'ân için elli beş kadar ismin kullanıldığı rivayet edilmektedir.⁸ Kur'ân kelimesinin filolojik tahlili ile ilgili daha pek çok yorumlar vardır.⁹ Kur'ân-ı Kerîm'in terimsel anlamı hakkında da birçok izahın yapıldığını okumaktayız. Onu özet olarak şu şekilde tanımlamamız mümkündür: "Kur'ân, Allah tarafında Cebrâil vasıtası ile mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirilen, Mushaflarda yazılan, tevatürle nakledilen, okunması ile ibadet edilen, Fatıha suresi ile başlayıp Nâs suresi ile

¹ el- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed bin Ahmed bin el-Ezher el-Herevî, "karee", *Tehzîbu'l-Luğa*, thk. Ahmed Abdurrahman Muhaymir, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, VII, 254; ez- Zerkêşî, Bedruddin, *el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l- Fadl İbrahim, Mısır 1957, I, 278; es- Süyûtî, Abdurrahman Celâleddin, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'an*, Şirketu Mektebe ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1978, I 181.

² Zerkêşî, *el-Burhan*, I, 277; Süyûtî, *el-İtkan*, I, 182; ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazim, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996, I, 7; Daha detaylı bilgi için bkz. Buhl, F, "Kur'an" *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979,VI, 995.

³ el-Furkân 25/1.

⁴ el-Kehf 18/1.

⁵ el-Hicr 15/9.

⁶ Yûsuf 12/3.

⁷ Ezherî, "karee", *Tehzîbu'l-Luğa*, VII, 254.

⁸ Ez-Zerkêşî, *el-Burhân*, I,273; es-Suyûtî, *el-İtkân*, I, 178; ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, I, 11 vd; Buhl, "Kur'an" *İslam Ansiklopedisi*, VI, 995 vd.

⁹ Kur'ân kelimesinin filolojik tahlilleri hakkında geniş bilgi için bkz. ez-Zerkêşî, *el-Burhan*, I, 278; Süyûtî, *el-İtkan*, I, 52; İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem, "karene", *Lisanu'l-Arap*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994. I, 129; Doğrul, Ömer Rıza, *Tanrı Buyruğu*, İstanbul 1955, I, 3; Ezherî, "el-Kar'u", *Tehzîbu'l-Luğa*, VII, 254 vd; Zerkêşî, *el-Burhan*, I, 278; Süyûtî, *el-İtkan*, I, 182; Karakaş, Ali, *Oksidentalizmde Etik Değerler*, Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi, cilt: 26, sayı: 13, Diyarbakır 2015, s. 181 vd.

biten, başkalarının benzerini getirmekten aciz kaldığı Arapça müciz bir kelimadır.”¹⁰

“sünnet”, “*Senne-yesünnü*” fiiliden türemiş bir isimdir. Kelime olarak yaşam biçimi, hal, tavır, gidişat, yol, kanun, tabiat, yön ve benzeri anlamlar için kullanılmaktadır.¹¹ İstilahî açısından ise sünnet, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) yapmış olduğu davranışları, söylediği sözleri ve reddetmeyip tasvip ettiği takrirleridir. Hadisçilere ait olan bu tanıma göre, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) ahlaki vasıflarını ve yaratılışı ile ilgili özellikleri, sîreti, ayrıca peygamberlikten önce ibadet ve tefekkür için inzivaya çekildiği Hira mağarasındaki yaşantısı da sünnet olarak kabul edilmiştir.¹² Aslında bu anlamı itibari ile sünnet hadis kelimesinin müradifi olarak kabul edilebilir. Zaten bazı hadis âlimleri, hadis ve sünnetin biri diğerinin yerine kullanılan iki kelime olduğunu kabul etmektedirler.¹³ Hadis, “*hadese-yehdusu*” fiilinden türemiş bir isimdir. Olmak ve yeniden meydana gelmek gibi anlamlar için kullanılır. Ayrıca Söz, haber ve yeni anlamında olan hadis kelimesinin de çoğulu “*ehâdîs*”tir. Bir de hadis sözcüğü, eski anlamına gelen kadim kelimesinin de zıddı olarak bilinmektedir.¹⁴ İslam fıkında sünnet, Kur’an’dan sonra ikinci önemli teşri kaynağı olarak kabul edilmiştir.¹⁵ Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v.) söz, fiil ve takrirleri ile Kur’an’ı Kerim’i izah edip yorumlayarak¹⁶ daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur. O, Allah’tan aldığı vahyi öncelikle hayatına uygulayarak Müslümanlar için önemli bir örneklik ortaya koymuştur.¹⁷ Onun, tebliğ ve tebyin görevlerinin yanında birde dinde kanun ve hüküm koymak anlamında

¹⁰ eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *İrşâdu'l-Fuhûl*, nşr. Ebû Mus’âb Muhammed Said el-Bedrî, Beyrut 1992, s. 62; Zeydân, Abdülkerim, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh*, el-Mektebtü'l-İslamiyyeİstanbul 1979, s. 123; Ebû Zehrâ, Muhammed, *Usûlu'l-Fıkh*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire tsz. S.70 vd; Şa'bân, Zekiyuddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1990, s. 44; Birşik, Abdulhamit, “Kur’ân”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 383.

¹¹ el-Halil b. Ahmed, Ebû Abdirrahman el-Ferâhîdî, “senne” *Kitabu'l-Ayn*, thk. Abdulhamid Hendâvî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, II, 285; Ezherî, “senne”, *Tehzîbu'l-Luğa*, IX, 426 vd.. İbn Manzûr, “senne”, *Lisânu'l-Arab*, XIII, 220 vd.; Zeydân, Abdülkerim ve Abdulkahhar Davud Abdullah, *Ulûmu'l-Hadîs*, Müessesetü'r-Risâle, Dimeşk 2011, s. 12.; Koçyigit, Talat, “sünnet”, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yayıncılık, Ankara 1992, s. 429; Aydınli, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 284.

¹² Bu konudaki tartışmalar için bkz. el-Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn, *Kavâidu't-Tahdîs min Funûni Mustalahi'l-Hadîs*, thk. Muhammed Behçet el-Baytar, Daru'n-Nefâis, Beyrut 1987, s.62, 64; Zeydân *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 13.

¹³ Salih, *Hadis ilimleri ve İstilahları*, trc. Yaşar Kandemir, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 1.

¹⁴ Halil b. Ahmed, “hadese”, *Kitâbu'l-'Ayn*, I, 292; Ezherî, “hadese”, *Tehzîbu'l-Luğa*, IV, 424 vd; Kâsimî, *Kavâidu't-Tahdîs*, s.61 vd.; Kandemir, M. Yaşar, “hadis”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 27.

¹⁵ Zeydân, *el-Vecîz*, s.131 vd; Ebû Zehra, *Usûlu'l-Fıkh*. s. 97 vd.

¹⁶ Nahl, 16/44.; A'raf, 7/68

¹⁷ Ahzab,33/21.

teşrî sorumluluğu da vardır.¹⁸ Hz. Muhammed (s.a.v.), Kur'an'da zikredilen namaz¹⁹, oruç²⁰, zekât²¹, hac²² ve benzeri pek çok ibadetin nasıl yapılacağını uygulamalı olarak sahabe-i kirama göstermiştir.²³ Aynı zamanda O, Kur'an'da yer almayan konulara dair hükümler de ortaya koymuştur. Örneğin belli olaylar karşısında eğer vahiy inmemişse kendi görüş ve içtihadına göre hareket etmekte herhangi bir sakınca görmemiştir.²⁴ Allah, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed'e (s.a.v.) itaat edilmesini emretmiş,²⁵ peygamberlik yönünü ortaya koymuş²⁶ ve onun ahlaki meziyetlerine²⁷ dikkat çekmiştir. Sünnet ve hadîs kelimeleri hakkında daha pek çok âlimin geniş ve farklı izahları olmuştur. Sünnet, sosyal hayatta insanın hayat dengesini en güzel ölçülerle sağlar. İnsanı bireysel anlamda iç disipline kavuşturur ve aile düzeni ile bütünleştirir. Bu düzen ve disiplin, toplumun sosyal hayatına da yansır. Kur'ân-ı Kerîm ile beraber sünnet, insana dengeli, düzenli, ahlaklı ve faziletli bir hayat ortamı hazırlar.²⁸ Sünnet, Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından teşvik edilen şeydir. Sünnette devamlılık esastır. Sünnet, değerler ile alakalıdır ve değerler koyar.²⁹

Hz. Muhammed (s.a.v.), bir hadiste şöyle buyurmuştur:

تَرَكَتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ، لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا: كِتَابَ اللَّهِ، وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

“Size iki şey bıraktım. Siz, bu iki şeye uygun hareket ettiğiniz müddetçe, hiçbir zaman sapıtmayacaksınız. Bu iki şey, Allah'ın kitabı olan Kur'ân ve benim sünnetimdir.”³⁰ Onun bu hadisinde, Kur'ân ve sünnetin önemi

¹⁸ A'raf, 7/157.

¹⁹ Bakara, 2/43.

²⁰ Bakara, 2/183.

²¹ Tevbe, 9/60.

²² Âli İmrân, 3/97.

²³ Konu ile ilgili pek çok örnek hadis için bkz. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, Şirketu Dâril-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut tsz., Ezan, 18; Zekât, 36, 38; İbn Hanbel, Menasik, 3, 218, 266.

²⁴ Ebû Zehra, *Usûlu'l-Fıkıh*, s.103 vd; Erdoğan, Mehmet, *Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995, s.158.

²⁵ Nisâ, 4/80; Bakara, 2/285; Âli İmrân, 3/132; Nûr, 24/56; Tevbe, 9/62.

²⁶ Fetih, 48/29; Hâkka, 69/44, 45; A'raf, 7/6; En'âm, 6/19.

²⁷ Kalem, 68/4; Alu İmrân, 3/36.

²⁸ Yıldırım, Celal, *İlâhi Hikmetler Büyük Sevaplar*, Uysal Kitabevi, Konya 1992, s. 13.

²⁹ Özdeş, Talip, *Kur'ân ve Cinsiyet Ayrımcılığı*, Fecr Yayınları, Ankara 2005, s. 111 vd.; a. mlf. *Kur'ân ve Nesh Problemi*, Fecr Yayınları, Ankara 2005, s. 20.

³⁰ Malik, Ebû Abdillâh b. Enes, *el-Muvatta'*, Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, Beyrut tsz., Kader,1; Bu hadis, aynı anlamda ancak farklı kelimelerle değişik kaynaklarda da geçmektedir. Bkz. Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'âs es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenu Edî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul tsz., Menâsik, 56, hadis no: 1905; İbn

açıklanmaktadır. Yukarıda da izah etmeye çalıştığımız gibi Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın kelamı, sünnet ise, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) söz, hareket ve takrirleridir.³¹ Genel olarak sünnet, Kur'ân'ın tefsir ve açıklaması durumundadır.³² Sünnetin İslâm dininde önemi çok büyük olmalı ki, Kur'ân'dan sonra en çok onun üzerinde durulmuştur.

Bilindiği gibi Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirilen ayetler, hemen ezberleniyor ve vahiy kâtiplerine yazdırılıyordu.³³ Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde, nazil olan ayetlerin muhafaza edilmesinin önemine işaret edilmektedir.³⁴ Hadislerin tespiti ise, Kur'ân-ı Kerim'in tespitinden farklı olmuştur. Sahabe, Kur'ân'ın tespitine önem verdiği gibi, hadislerin tespiti için de çaba sarf etmiştir. Onlar, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ilminden istifade etmek için sürekli onunla beraber olmaya çalışmışlardır. Bazıları, günlük bilgileri öğrenmek için münavebe yolu/nöbetleşe ile Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yanında bulunmuşlar ve o günün bilgilerini birbirlerine aktarmayı bir vecibe olarak telakki etmişlerdir.³⁵ Dolayısı ile Hz. Peygamber'in (s.a.v) döneminden itibaren, hadisler ezberlendiği gibi yazılmaya da başlanmıştır. Hadislerin, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve sahabe-i Kiram döneminden itibaren yazılması, "Kitâbetü'l-Hadis", "Kitâbetü'l-İlm" ve "Takyîdu'l-İlm" gibi isimlerle ifade edilmektedir.³⁶ Genel olarak hadislerin yazı ile tespiti, hadislerin ezber safhasından hemen sonra gelmektedir. Bu konuda çeşitli münakaşalar yapılsa

Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *Sünen*, İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâuh, Mısır tsz., Menâsik, 84, hadis no: 3074; İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *Müsned*, Beyrut tsz., III, 26; el-Münâvî, Muhammed Abdurrauf, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Camii's-Sağîr*, Matbaatu Mustafa Muhammed, Mısır 1938, III, 240; Bu hadisin farklı varyantları ile ilgili tartışmalar için bkz. Erul, Bunyamin, Hz. Peygamber'in Bize Bıraktığı Miras "Kitab ve Sünnet" Bırakıldığını İfade Eden Rivayetlerin Tedkiki, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun 2007, cilt: VII, sayı: 1, s. 12 vd.; Toksarı, Ali, Teşriî Değer Açısından Sünnetin Konumu, *Bilimname*, Kayseri 2014, cilt: XXVII, sayı: 2, s. 15.; Seyhan, Ahmet Emin, Ebu'l-Hasan El-Harakân'nin Sünnet Anlayışı, *Hikmet Yurdu*, Malatya 2014, Yıl: 7, cilt: 7, sayı: 13, s. 107.; Kavaklı, Ali, İngiliz Oryantalist Nicholson'un Ortaya Çıkarıp Tanıttığı Tezkiretü'l-Evliyâ' daki Tuhafıklar, *Eleştirel Bakış Dergisi*, Isparta 2016, sayı: 1, s. 15.; Bağçıvan, Mehmet, Kur'an Sünnet Bütünlüğünün Şer'i Delilleri, *Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Yalova 2015, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 138.

³¹ Sünnet hakkında geniş bilgi için bkz. el-Halil b. Ahmed, "senne" *Kitabu'l-Ayn*, II, 285; Ezherî, "senne", *Tehzîbu'l-Luğa*, IX, 426 vd.. İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem, "senne", *Lisanu'l-Arap*, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1994. XIII, 220 vd.; Zeydân ve Abdulkahhar, *Ulûmu'l-Hadis*, s. 12.; Sâlih, *Hadis İlimleri ve İstılahları*, s. 1; Koçyiğit, "sünnet", *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 429; Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 284. Ayrıca sünnet ve hadis hakkında yapılan tartışmalar için bkz. Kâsımî, *Kavâidu't*, s.62, 64; Zeydân *Ulûmu'l-Hadis*, s. 13.

³² ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Mufessirün*, Dârü'l-Erkâm, Beyrut tsz. I, 32.

³³ Zerkanî, Muhammed Abdülazim, *Menâhilü'l-İrfân fî Ülümi'l-Kur'ân*, Darü'l-Fikr, Beyrut 1996, I, 167 vd.

³⁴ Bkz. el-Hicr 15/9; Tahâ 20/114; el-Kıyâme 75/17.

³⁵ Buhârî, İlim, 27, hadis no: 89; Sallâbî, Ali Muhammed, *Hz. Ömer*, trc. Mehmet Akbaş, Ravza Yayınları, İstanbul 2016, s. 222.

³⁶ Buhârî, İlim, 39; Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İFAV, İstanbul 2013, s. 29; Karakaş, *Hadis Oksidentalizmi ve Fuat Sezgin*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2017, s. 130.

da hadislerin erken dönemde yazıya geçirilmesi olayı, sünnete ait bilgi ve belgelerin korunması, bunların sonraki nesillere aktarılması ve hadis literatürünün oluşum tarihi açısından son derece önemlidir.

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî'nin (ö. 256/869) *el-Câmiü's-Sahîh* adlı hadis kitabı, İslâm kültüründe Kur'ân'dan sonra gelen en önemli kaynak eser olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle de hakkında pek çok şerh yazılmıştır. Şemsuddin Ahmed b. İsmail b. Osman b. Muhammed el-Gürânî'nin (ö. 893/1488) yazmış olduğu *el-Kevserü'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdisi'l-Buhârî* adlı şerh çalışması bu eserlerden biridir. Bu nedenle, bu çalışmamızda önce Molla Gürânî'nin kısaca hayatı ve eserleri hakkında bilgi vereceğiz. Ardından onun, Buhârî'nin *Sahîh'i* üzerine yazmış olduğu *el-Kevserü'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdisi'l-Buhârî* adlı şerhini tanıtacağız. Daha sonra, Gürânî'nin bu şerh kitabından iki örnek ele alarak senet ve metin açısından tahlil etmeye çalışacağız. Tespit edebildiğimiz kadarıyla daha önce bu eser üzerinde bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaları kısaca tanıtmak yerinde olacaktır. Bunlardan ilki Selim Demirci tarafından Yüksek Lisans çalışması olarak hazırlanan, "*Molla Gürânî ve 'el-Kevserü'l-Cârî*" isimli tezdır. O, bu tezde geniş bir şekilde Molla Gürânî'nin hayatından bahsetmiş, onun *el-Kevserü'l-Cârî* isimli eserini tanıtmış ve bu şerhin muhteva ile tahlili üzerinde durmuştur.³⁷ Kadir Ayaz ise, "*Molla Gürânî ve el-Kevserü'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdisi'l-Buhârî*" başlıklı doktora çalışmasında, Osmanlılarda hadis çalışmaları, Gürânî'nin hayatı, Gürânî'nin, Buhârî'nin *el-Câmiü's-Sahîh*'ine genel bakışı ve Gürânî'nin *el-Kevserü'l-Cârî* isimli kitabının muhtevası hakkında bilgiler vermiştir.³⁸ Ayrıca Ayaz bu tezinden, "*Molla Gürânî'nin el-Kevserü'l-Cârî Adlı Şerhinde Hadis İlimlerine Dair Kaynaklar*" başlıklı bir makale çalışması yayımlamıştır.³⁹

Başlıktan da anlaşıldığı gibi makalemiz, şerh konusunu ilgilendirmektedir. Bilindiği gibi şerh, hadis kültüründe önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Bu nedenle makalemizin esas konusuna geçmeden önce, *şerh* kelimesini izah ederek konu hakkında bazı bilgiler vereceğiz ve ardında Buhârî'nin "el-Câmiü's-Sahîh" adlı hadis kitabı hakkında yazılmış olan bazı şerhlerin ismine yer vereceğiz.

A – ŞERH HAKKINDA GENEL BİLGİLER

"Şerh" kelimesi, herhangi bir şeyi genişletmek, tefsir etmek, yaymak, açıklamak, izah etmek, feth etmek, ezberlemek, kesip ayırmak ve benzeri anlamlara gelen "şerehe-yeşrehu" fiilinin mastarıdır. Şerh kelimesi, "*Allah'ın*

³⁷ Demirci, Selim, *Molla Gürânî ve "el-Kevserü'l-Cârî" adlı Buhârî Şerhi*, basılmamış Yüksek Lisans tezi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul 2009, s. 9 vd.

³⁸ Ayaz, Kadir, *Molla Gürânî ve el-Kevserü'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdisi'l-Buhârî*, basılmamış doktora tezi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya 2014, s. 2 vd.

³⁹ Ayaz, "Molla Gürânî'nin el-Kevserü'l-Cârî Adlı Şerhinde Hadis İlimlerine Dair Kaynaklar", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2016, cilt; 19, sayı; 48, s. 156 vd.

göğsünü İslâm'a şerh ettiği (açtığı), böylece Rabbinden bir nur üzere bulunan kimse, kalbi imana kapalı kimse gibi midir?"⁴⁰ ayetinde geçtiği gibi genişletme anlamına gelmektedir. Bununla beraber şerh, müşkil ve kapalı olan herhangi bir şeyi beyan edip anlaşılır hale getirmek için de kullanılır. Araplar, şerh kelimesini, eti kemikten sıyrıp ayırmak için de kullanmışlardır.⁴¹

İslâm kültüründe şerh, herhangi bir eserin daha geniş biçimde açıklanması gayesi ile yazılan kitapları ifade eden bir telif türüdür. Örneğin tefsir kitapları hakkında yazılmış çok fazla şerh vardır.⁴² Hadis açısından şerh; bir âlimin herhangi bir hadisi veya birçok hadisi içine alan bir hadis kitabının dil kurallarını, garip kelimelerini, hadisten çıkan fikhî, ahlakî veya itikadî hükümlerini İslâm dini esasları çerçevesinde kendi anlayışı nispetinde açıklayıp yorumlamasıdır. Bu tür çalışmalar sonucunda meydana getirilen malzemelere, genel olarak şerh edebiyatı denmektedir.⁴³

Burada, önemine binaen Mansûr Ali Nâsır'ın şerh konusunda yapmış olduğu bir açıklamaya yer vermek istiyoruz: "Hadis şarihi, çoğu kimselerin bilemeyeceği birçok zorluklarla karşı karşıyadır. Hadis usulü tekniklerine göre her hadisi değerlendirmek, kaynaklardaki durumunu tahkik etmek, ihtiva ettiği lafızlar ve manalarla ilgili edebi ve bilimsel yönleri kavramak, taşıdığı fikhî hükümleri doğru olarak tespit ve izah usulünü bilmek şarihe düşen görev olmaktadır. Bu sebeple şerh, telif türlerinin en zoru ve hadis alanında yapılacak çalışmaların en geniş boyutlu olanıdır."⁴⁴

İlk olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) bizzat kendisi, zaman zaman söylemiş olduğu sözleri gerektiğinde açıklama yoluna gitmiştir. Bunun çeşitli örnekleri vardır. Nitekim bir seferinde Hz. Muhammed (s.a.v.), "Zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et" diye buyurmuştu. Orada hazır bulunanlar, "Ya Resulallah! Kardeşimiz mazlum olduğu zaman, ona yardım edeceğiz. Ancak zalim olduğu durumda ona nasıl yardım edebiliriz?" diye sormuşlar. Hz. Muhammed (s.a.v.), "Kardeşinizi zulümden alı koymanız, ona yardım etmenizdir" diye cevap vermiştir.⁴⁵ Böylece Hz. Muhammed (s.a.v.) kendi söylemiş olduğu hadisi yine kendisi şerh etmiştir.

⁴⁰ ez-Zümer 39/22.

⁴¹ Geniş bilgi için bkz. Halil b. Ahmed, "şerehe", *Kitabu'l-Ayn*, II, 319; Ezherî, "şerehe", *Tehzîbu'l-Luğa*, III, 230; İbn Manzûr, "şerehe", *Lisanu'l-Arap*, VIII, 50; Luvis, Ma'lûf el-Yesûî, "şerehe", *el-Muncid fi'l-Luğati ve'l-A'lâm*, Daru'l-Meşrik, B eyrut 1986, s. 381.

⁴² Tefsir şerhleri ile ilgili bilgi için bkz. Birşık, "şerh", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 558 vd.

⁴³ Taşköprüzade Ahmet Efendi, *Mevzûâtu'l-Ulûm*, trc. Kemaleddin Muhammed Efendi, İstanbul 1313, II, 13; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 181; Aydınlı, "şerh", *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 293; Efendioğlu, Mehmet, "şerh", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 559.

⁴⁴ Nasîf, Mansûr Ali, *et-Tâc el-Câmiu li'l-Usûl fi Ehâdisi'r-Resûl*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, Mısır 1961, I, 13; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 182; Karakaş, *Hadis Oksidentalizmi ve Fuat Sezgin*, s 287.

⁴⁵ Tirmizî, Ebû Musa Muhammed b. İsa b. Sevre, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut tsz. Fiten, 68, hadis no: 2255.

Hadis şerhleri, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatından sonraki asırlarda kitap halinde yazılmış ve gittikçe gelişme göstermiştir. Özellikle hicri üçüncü asırdan itibaren yazılan ilk hadis şerhleri, dil ve muhteva ağırlıklı olmuştur. Dil ağırlıklı olanlara *Ğaribü'l-Hadis*, muhteva ağırlıklı olanlara *İhtilâfû'l-Hadis* adı verilmiştir. Kaynaklarda verilen bilgilere göre, ilk olarak Malik b. Enes'in (ö. 179/795) *el-Muvatta'* adlı hadis kitabı şerh edilmiştir. Ancak bu günkü anlamda geniş ve sistemli şerh çalışmaları, hicri dördüncü asırdan itibaren Buhârî'nin *el-Câmiü's-Sahîh'i* üzerinde yapılmıştır.⁴⁶ Hadislerin hangi usul ve esaslara göre şerh edildiğini incelediğimiz şerh kitaplarından öğrenmekteyiz. Hadislerin şerh metodu özelliklerinden bazılarını, şöyle sıralamamız mümkündür:

1 – Tefsir metodunda uygulandığı gibi hadis, ayet, hadis veya vürûd sebebi ile şerh edilmiştir.

2 – Hadis, muhtevasında bulunan garip kelimeler, filolojik açıdan şerh edilmiştir.

3 – Hadisin mefhumundan anlaşılan itikadi, fıkhi ve ahlaki yönleri izah edilmek sureti ile şerh yapılmıştır.

4 – Zahiren birbirine zıt gibi görünen hadisler, şerh kitaplarında "*Te'vilü Muhtelefi'l-Hadis*" adı ile uzlaştırılmıştır.

5 – Gerektiğinde hadiste yer alan kelimelerin anlamları üzerinde durulmuş, te'vil edilmesi gerekenler te'vil edilmiştir.

6 – Şerh kitaplarında, hadis kitaplarının rivayet ve nüsha farklılıkları üzerinde durulmuş, gerektiği yerlerde siyer ve tarihe dair bilgi verilmiştir.

7 – Şerh kitaplarında üzerinde durulan önemli bir husus ise, hadis senetlerinde yer alan ravilerin tanıtılması, hadislerin senet ve metin yönünden sıhhat derecelerinin belirtilmesidir.

8 – Şarihler, şerhlerinde kendi mezheplerinin görüşlerini ön plana çıkarmaya çalışmışlar; kendi görüşlerinin doğruluğunu ispat etmeye çalışmak için, diğer bazı şerhlerden de nakillerde bulunmuşlardır.

9 – Bir de şarihler, hadisleri kendi dönemlerinin sosyal yapısına göre şerh etmeye çalışmışlardır.⁴⁷ Bu ve benzeri açıklamalardan anlaşıldığı gibi şerhler, başlangıcından bu yana çeşitli metotlar ile yazılmıştır. Hadislerin metin, isnat ve rical yönüne yönelik yazılan şerhler olduğu gibi, fikhî, tasavvufî ve çok yönlü yazılan şerhler de vardır. Hadis alanında ilk şerh kitapları,

⁴⁶ Sandıkçı, Kemal, *Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 23 vd.

⁴⁷ Genel olarak şerh hakkında geniş bilgi için bkz. Nasîf, *et-Tâc*, I, 13; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 180 vd.; Efendioğlu, "şerh", *DİA*, XXXVIII, 560.

Muvatta ve Kütüb-i Sitte üzerine yazılmıştır.⁴⁸ Çalışmamızın bundan sonraki başlığında, Buhârî'nin *Sahîh*'i üzerine yazılan şerhlerden bazıları hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz. Çünkü bu çalışmamızın ana konusu, Buhârî'nin *el-Câmiü's-Sahîh* adlı hadis kitabıdır.

B – BUHÂRÎ'NİN BAZI ŞERHLERİ

Hadis kültür tarihinde, *Kütüb-i Sitte* üzerinde pek çok şerh çalışması yapılmıştır. Ancak bu şerhlerin ekserisinin, Buhârî'nin *el-Câmiü's-Sahîh* adlı hadis kitabı üzerinde yazıldığı da bilinen bir gerçektir. İbn Haldun (ö. 808/1405), kendi zamanına kadar Buhârî'nin *el-Câmiü's-Sahîh* hakkında yeterli derecede şerhlerin yazılmadığını belirtmiştir.⁴⁹ Fakat Ondan sonraki dönemlerde Buhârî'nin *Sahîh*'i ile ilgili ciddi şerhler yazılmaya başlanmıştır. Bu şerhlerin, sayı itibarı ile iki yüzü bulduğu rivayet edilmektedir.⁵⁰ Onun dışında, Başta Malik b. Enes'in *el-Muvatta*'ı olmak üzere *Kütüb-i sitte*'nin diğer hadis kitapları üzerinde de çeşitli şerh çalışmaları yapılmıştır. Ancak konumuz Buhârî'nin *Sahîh*'i olması hasebiyle burada sadece onun elimizde mevcut olan bazı şerhlerinin ismine yer vereceğiz:

1 – Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrahim el-Hattâbî el-Büstî (ö. 388/998), *A'lâmu'l-Hadis fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdurrahman, Merkezi İhyâ't-Turâsi'l-İslâmî, I-III, Mekke 1988.

2 – Şemsuddin Muhammed b. Yusuf el-Kirmânî (ö. 787/1084), *Şerhu'l-Kirmânî âlâ Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-XII, Beyrut 2010.

3 – Şihabüddin Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askânî (ö. 852/1448), *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, el-Mektebetu'l-Asriyye, I- XV, Beyrut 2005.

4 – Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451), *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Fikr, I-XVI, Beyrut 2002.

5 – Şemsuddin Ahmed b. İsmail b. Osman b. Muhammed el-Gürânî (ö. 893/1488), *“el-Kevserü'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdîsi'l-Buhârî”*, thk. Ahmed İzzu İnâye, Dâru İhyâ't-Turâsi'l-Arabî, I-XI, Beyrut 2008.

⁴⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Türcan, Zişan, *Hadis Şerh Geleneği*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, s. 48 vd.

⁴⁹ İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, trc. Zakir Kadiri Ugan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1989, II, 478.

⁵⁰ Bazı kaynaklarda bildirildiğine göre, bugüne kadar Buhârî'nin *el-Câmiü's-Sahîh* adlı hadis kitabı hakkında yüzlerce şerh kitabı yazılmış bulunmaktadır. Bunlardan seksen iki tanesinin adı, *Keşfu'z-Zunûn*'da yer almaktadır. (Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 545 vd.). Bu şerhlerden bazıları, 25 cildi bulacak kadar geniş hacimlidir. (Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, s. 339; el-A'zâmî, Muhammed Mustafa, *Hadis Metodolojisi ve Edebiyatı*, trc. Recep Çetintaş, İz Yayıncılık, İstanbul 2010., s. 132.). Kemal Sandıkçı, Buhârî hakkında yapmış olduğu bir çalışmada, Buhârî ile ilgili 197 şerhin tanıtımını yapmaktadır. (Sandıkçı, *Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, s. 23 vd.; Efendioğlu, “şerh”, *DİA*, XXXVIII, 55).

6 – Şehâbuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed Kastalânî (ö. 923/1517), *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-XV, Beyrut 2012.

7 – Ebü'l-Abbas Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif b. Ebî Bekr el-Yemenî eş-Şercî ez-Zebidî (ö. 893/1488), *Sahih-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrid-i Sarih*. Bu eser, Babanzâde Ahmed Naim ve Kamil Miras tarafından tercüme ve şerh edilerek, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrid-i Sarih Tercemesi* adı ile 1970 yılında Ankara'da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanmıştır.⁵¹

8 – Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi (ö. 1167/1754), *Necahu'l-Kârî li Sahîhi'l-Buhârî*. Sarayda Sahîhi'l-Buhârî'yi okutmakla görevlendirilen Yusuf Efendizâde, 40 senelik bir zaman zarfında bu eseri yazmıştır. 30 ciltten oluşan bu eser, 'Aynî'nin *Umdetu'l-Kârî* ve İbn Hâcer'in *Fethu'l-Bârî* isimli eserleri esas alınarak yazılmıştır.⁵²

8 – Muhammed Ali es-Sâbûnî, *eş-Şerhu'l-Muyesser li Sahîhi'l-Buhârî el-Musemma ed-Dureru ve'l-Leâîf bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, el-Mektebetu'l-Asriyye, I-V, Beyrut 2014.⁵³

Şerh kavramı ve Buhârî'nin *el-Câmiü's-Sahih* adlı hadis kitabı üzerine yazılan şerhler hakkında bazı bilgiler verdikten sonra, Gürânî'nin hayatı, ilmi kişiliği, eserleri ve özellikle *el-Kevserü'l-Cârî* adlı şerh kitabı hakkında bilgi vereceğiz.

C – MOLLA GÜRÂNÎ

Molla Gürânî'nin tam adı, Şemsuddin Ahmed b. İsmail b. Osman b. Muhammed el-Gürânî'dir. (ö. 893/1488). Kaynaklarda verilen bilgilere göre Gürânî, hicri 813 miladi 1410 yılında Şehrizer civarında bir köyde dünyaya gelmiştir. Ancak onun doğum tarihi hakkında birbirine yakın farklı tarihler

⁵¹ Zebidî, Ebü'l-Abbas Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif b. Ebî Bekr el-Yemenî eş-Şercî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrid-i Sarih Tercemesi*, trc. Babanzade Ahmed Naim ve Kamil Miras, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1970, I, 1 vd.

⁵² Tobay, Ahmed, *Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi ve Hadis Şerhçiliğindeki Yeri*, M. U. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1991, s. 31, 37, 40, 46, 90, 104, Özağar, Mehmet Emin, "Osmanlı Eğitim, Kültür ve Sanat Hayatında Hadis", (ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri), *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, XI, s. 356 vd. ss. 356-369. Özkan, Halit, "Yusuf Efendizâde", *DİA*, İstanbul 2013, XXXIV, 42.

⁵³ Buhârî'nin *el-Câmiü's-Sahih* adlı hadis kitabı üzerine yazılan bu ve başka şerhler hakkında geniş bilgi için bkz. Brockelmann, Carl, *Târîhu'l-Edebî'l-Arabî*, trc. Mahmut Fehmi Hicâzî, nşr. el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmme lî'l-Kitab, Mısır 1993, III, 176 vd.; Sezgin, *Târîhu't-Turâsî'l-Arabî*, trc. Mahmud Fehmi Hicâzî, el-Memleketu'l-Arabiyye es-Suûdiyye Vezâretu't-Ta'lîmî'l-Âlî Camiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Riyâd 1991, I, 229 vd.

verilmektedir. Bir rivayette ise kendisi, Diyarbakır'a bağlı Hiler köyünde doğduğunu söylemiştir.⁵⁴

Gürânî, küçük yaşta Kur'an'ı ezberlemiş, genç yaşta Bağdat, Diyarbakır, Hasankeyf, Şam, Kudüs ve benzeri pek çok ilim merkezlerinde ilim tahsil etmiştir. Daha sonra Mısır'a gidip Kahire'ye yerleşmiştir. Gürânî, buralarda tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, meânî, beyân, kırâat ve benzeri dini ilimleri iyi derecede elde etmiştir. O, burada hadis alanında İbn Hacer el-Askalânî'den (ö. 852/1448) icazet almıştır.⁵⁵ Kendisini her bakımdan kabul ettiren Gürânî, Mısır'daki Berkûkiye medresesinde fıkıh müderrisi olarak görevlendirilmiştir.⁵⁶ Daha sonra o, bazı idarecilerle çeşitli problemler yaşamış ve bulunduğu görevden azledilerek oradan Şam'a sürülmüştür. Gürânî, bir süre sonra Anadolu'ya geçmiş, Fatih Sultan Mehmed'e (ö. 886/1481) hocalık yapmış,⁵⁷ İstanbul'un fethinde etkin rol almış ve ardından İstanbul'da ilimle meşgul olmuştur. Bununla beraber o, İstanbul'da sekiz yıl baş kadılık yapmış, bir süre Kazasker⁵⁸ olarak çalışmış ve daha pek çok çeşitli idari görevlerde de bulunmuştur. Mütevazı bir kişiliğe sahip olan Gürânî, kanaatini açıkça ifade ettiğinden dolayı pek çok yönetici ile problem yaşamıştır. Gürânî, sağlam ve sarsılmaz bir ilim ahlakına sahip olması nedeni ile padişahlar dâhil olmak üzere herkese karşı dik ve onurlu durmuş, gerektiğinde muhatabını tenkit etmekten de geri durmamıştır. Gerçek âlimlere karşı mütevazı davranan, kendisine yakın olan padişahları bayramda bile davet edilmeden ziyaret etmeyen Gürânî, Arap âleminde "*Diyâr-ı Rum'un Âlimi*" diye bilinmektedir. Gürânî, çeşitli cami, darü'l-hadis ve dârü'kurra gibi tarihi eserleri de yaparak geride bırakmıştır. Nitekim hicri 893, miladi 1488 yılında II. Beyazıt (ö.

⁵⁴ Bikâî, Ebü'l Hasen Bürhanüddin İbrahim b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hirbevî, *Unvânü'z-Zamân bi Terâcimi's-Şüyüh ve'l-Akrân*, Köprülü kütüphanesi, no: 1119, varak: 6b vd; Yaşaroğlu, M. Kamil, "Molla Gürânî", *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 249. Bu konudaki tartışmalar için bkz. Ayaz, *Molla Gürânî ve el-Kevserü'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdisi'l-Buhârî*, s. 70 vd.

⁵⁵ Burada şunu da belirtmek isteriz ki, o dönemlerde kadınlar arasında ciddi ilmi çalışmalar vardı. Örneğin İbn Hacer el-Askalânî, kadınlardan hadis konusunda icazet almıştır. Bkz. Yılmaz, Muhammet, *İbn Hacer'in Hocaları Bağlamında Kadın Hadisçiler*, Araştırma Yayınları, Ankara 2008, s. 177 vd. Nitekim İslâm dini, eğitim ve öğretim konusuna son derece önem vermiştir. Ayrıca bu konuda kadın ve erkek ayırımını da yapmamıştır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ateş, Ali Osman, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, Beyan Yayınları, İstanbul 2006, s. 141 vd.

⁵⁶ Sofuğlu, Mehmet, *Tefsire Giriş*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, s. 362; Yıldız, Sakıp, "Molla Gürânî ve İstanbul Fethindeki Rolü", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 1979, sayı:3, cilt: 1-2, s. 128.; Demir, Ziya, *Osmanlı Müfessirleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, s. 128 vd.; Ayaz, *Molla Gürânî ve el-Kevserü'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdisi'l-Buhârî*, s. 75 vd.

⁵⁷ Gürânî'nin Fatih Sultan Mehmed'i eğitmesi ile ilgili çeşitli rivayetler için bkz.; Yıldız, *Fatih'in Hocası Molla Gürânî ve Tefsiri*, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul, tsz. s. 52 vd.; Ayaz, *Molla Gürânî ve el-Kevserü'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdisi'l-Buhârî*, s. 88 vd.

⁵⁸ Osmanlı döneminde ordu kadısı yani askeri hâkim demektir. (Kanar, Mehmet, "Kâdi'asker", *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Derin Yayınları, İstanbul 2003, s. 702; Akalın, Şükrü Haluk, "Kazasker", *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 1372).

918/1512) döneminde İstanbul'da vefat edince, kendisi tarafından Aksaray semtinde yaptırılmış olan Molla Gürânî camisinin avlusunda defnedilmiştir. Cenazesine başta padişah olmak üzere çok sayıda insan katılmıştır.⁵⁹

İslâm âleminin çeşitli yerlerinde önde gelen âlimlerden ders alan Gürânî, pek çok talebe yetiştirmiş ve geride faydalı ilmi eserler de bırakmıştır. *el-Kevserü'l-Cârî* isimli kitabının baş tarafında onun bazı eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Burada, bu eserlerden bazılarını kısaca tanıtmak istiyoruz:

1 – *el-Kevşerü'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdîsi'l-Buhârî*: Bu eser, çalışmamızın ana konusu olduğundan dolayı aşağıda onun hakkında geniş bilgi vereceğiz.

2 – *Ğâyetü'l-Emânî fî Tefsîri'l-Kelâmi'r-Rabbânî*: Gürânî, hicri 867 yılında tamamladığı bu tefsirinde daha çok ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1143) *el-Keşşaf* ve Kadî el-Beydâvî'nin (ö. 791/1388) *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl* adlı tefsir kitaplarından yararlanmıştı. Gürânî aynı zamanda tefsirinde bu iki tefsirde mevcut olan bazı görüşleri de tenkit etmiştir.⁶⁰

3 – *ed-Dürerü'l-Levâmi' fî Şerhi Cemi'l-Cevâmi'*: Bu eseri Tâceddin es-Sübkî'nin fıkıh usulüne dair kitabının şerhidir.⁶¹

4 – *Keşfü'l-Esrâr an Kıraâtî'l-Eimmeti'l-Ahyâr*: Bu eser, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf el-Cezerî'nin (ö. 833/1429) kıraat ilmine dair ismini vermediği bir manzumesinin şerhidir. Bu eserde, Ebû Hafs Ömer b. Abdirrahman b. Muhaysın es-Sehmî (ö. 123/741), Ebû Muhammed Süleyman b. Mihrân el-Kufî el-A'meş (ö. 148/765) ve Ebû Said el-Hasen b. Yesâr el-Basrî'nin (ö. 110/758) kıraatleri konu alınmıştır. Gürânî, hicri 890 yılında bu eseri tamamlamıştır ve bu eser, toplam 54 beyitten oluşmaktadır.

5 – *el-Abkarî fî Havâşî'l-Caberî*: Bu eser, Ebû Muhammed el-Kasım b. Fîrûh b. Halef er-Ruaynî eş-Şâtibî'nin (ö. 590/1194) *Hırzu'l-Emânî* adlı eseri üzerine yazılmış bir ta'likdir.

6 – *el-Müreşşah*. Bu ser, İbnü'l-Hâcib'in nahiv ilmine dair yazmış olduğu *el-Kâfiye* adlı eser ile ilgili yazılmış bir şerh çalışmasıdır. Gürânî, bu eseri hicri 889 yılında tamamlamıştır.

7 – *eş-Şâfiyye fî İlimi'l-Arûz ve'l-Kafiye*: Gürânî, 600 beyit halinde yazdığı bu eserini, Fatih Sultan Mehmed'e ithaf etmiştir.⁶²

⁵⁹ Gürânî, Şemsuddin Ahmed b. İsmail b. Osman b. Muhammed, *el-Kevserü'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdîsi'l-Buhârî*, thk. Ahmed İzzu İnâye, Dâru lhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2008, I, 10 vd.

⁶⁰ Bu tefsir hakkında geniş bilgi için bkz. Bilmen, Ömer Nasûhî Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1974, II, 609 vd.; Demir, *Osmanlı Müfessirleri*, s. 131 vd.; Ay, Mahmut, "Molla Gürânî'nin Gayetü'l-Emânîsi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, İstanbul 2011, cilt: 9, sayı: 18, s. 305 vd.

⁶¹ Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)*, E. J. Brill, Leiden, New York, Köln, 1996, II, 106.

⁶² Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, I, 7 vd.

8 – *Ref'ul-Hitâm 'an Vakfi Hamza ve Hişâm*: Molla Gürânî'nin bu eseri, Caberî'nin (ö. 732/1332) *Ferâidü'l-Esrâr min Vakfi Hamza ve Hişâm* adlı manzumenin şerhidir. Bu manzume, kıraat âlimlerinden Hamza b. Habîb ve Hişâm b. Ammâr'ın vakf konusundaki görüşlerini açıklamaktadır.⁶³ Recep Koyuncu, bu eseri tahkik edip neşretmiş ve onunla ilgili çeşitli yorumlarda bulunmuştur.⁶⁴

Molla Gürânî, hayatı ve eserleri hakkında bazı bilgileri verdikten sonra, onun Buhârî'nin *el-Câmiü's-Sahih* adlı eseri hakkında yazmış olduğu *el-Kevserü'l-Cârî* isimli şerhi üzerinde duracağız.

D – EI-KEVSERÜ'L-CÂRÎ

Gürânî, "*el-Kevserü'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdîsi'l-Buhârî*" adlı şerh kitabının mukaddimesinde Allah'a hamd ve Hz. Muhammed'e (s.a.v.) salât ve selamdan sonra, Kur'ân-ı Kerim ve sünnetin öneminden bahsetmiştir. O, burada Allah'ın kelamı olan Kur'ân-ı Kerim'in, İslam dininin ana kaynağı olduğunu kaydetmiştir. Bu nedenle o, öncelikle *Ğâyetü'l-Emânî fî Tefsîri'l-Kelâmî'r-Rabbânî* adı ile bir tefsir kitabı yazmıştır. Gürânî, bu mukaddimedede hadisin İslâm dininde Allah'ın kelamı olan Kur'ân'dan sonra gelen temel (ikinci) kaynak olduğunu da anlatmıştır. Daha sonra kalbinde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hadislerini bünyesinde toplayan en muteber hadis kitabı olarak kabul ettiği Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmiü's-Sahih* adlı hadis kitabını şerh etme ihtiyacı uyandığını dile getirmiştir. Burada o, Bu hadis kitabının Kur'ân-ı Kerim'den sonra gelen en muteber dini kaynak olduğunu da vurgulamıştır. Kalbinde uyanan bu ihtiyaçtan sonra, bu şerh kitabını yazmaya başlamıştır.⁶⁵

Gürânî'nin "*el-Kevserü'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdîsi'l-Buhârî*" adlı şerhi, orta hacimli bir kitaptır. Ahmet İzzu İnâye tarafında tahkik edilerek 2008 yılında Beyrut'ta Dâru İhyâit-Turâsi'l-Arabî tarafından basılarak ilim dünyasına sunulan bu eser, toplam 11 cilttir. Gürânî, bu şerh kitabını Buhârî'nin *el-Câmiü's-Sahih* adlı hadis kitabının metoduna göre düzenlemiştir. Ancak o, şerhinde önce hadis kitabının metnine yer vermiş, şerhin bazı yerlerinde ise kitap adına yer vermeden bab ve altındaki hadisleri izah etmeye geçmiştir. Örneğin o, ilk bölüm olan "*Kitâbu Bed'i'l-Vahy*" başlığına metinde yer vermiş, fakat şerhte, bu başlığa yer vermeden doğrudan birinci babtaki kelimelerin izahına geçmiştir.⁶⁶ İkinci bölüm olan "*Kitâbü'l-İmân*" kısmında ise, hem metin hem de şerhte "*Kitâbü'l-İmân*" kısmına yer vermiş ve devamında ilk babtaki kelimeleri şerh etmeye başlamıştır.⁶⁷ Buhârî'nin tertip metodunu bozmadan bu

⁶³ Yaşaroğlu, "Molla Gürânî", *DİA*, XXX, 250.

⁶⁴ Geniş bilgi için bkz. Koyuncu, Recep, "Molla Gürânî'nin (v. 893/1488) *Ref'ul-Hitâm 'an Vakfi Hamza ve Hişâm* Adlı Risalesinin Tahkikli Neşr.", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya 2017, cilt: 44, sayı: 44, s. 152 vd.

⁶⁵ Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, I, 20 vd.

⁶⁶ Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, I, 27 vd.

⁶⁷ Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, I, 56 vd.

şerh kitabını yazan Gürânî, Buhârî'nin konularını sırasına göre cillere ayırmıştır. O, son olan 11. ciltte, şerhi bitirdikten sonra 200'ü aşkın sahifede, "Fihrisu Etrâfi'l-Hadis" başlığı altında bir hadis indeksine yer vermiştir.⁶⁸

Gürânî, bu eserin pek çok yerinde Ahmed b. Ali b. Hacer (ö. 852/1448) ve Şemsuddin Muhammed b. Yusuf el-Kirmânî'nin (ö. 786/1384) fikirlerine karşı çıkmış ve onlara itirazlarda bulunmuştur. O, bu eserinde garip gördüğü bazı kelimeleri filolojik yönden izah etmeye çalışmış ve gerekli gördüğü yerlerde karışıklığa mahal vermemek için ravilerin isimlerine hareke koymuştur.⁶⁹ Gürânî, eserin mukaddimesinde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kısaca hayatından da bahsetmiştir.⁷⁰ Daha sonra Buhârî'nin hayatı ve onun *el-Câmiü's-Sahîh* adlı hadis kitabının bazı özellikleri hakkında kısaca bilgi vermiştir.⁷¹

Gürânî, Ebû Amr Takiyüddin Osman b. Abdürrahman eş-Şehrezûrî İbn Salah'ın (ö. 643/1245) tespitine göre Buhârî'de toplam 7275 hadisin bulunduğunu, tekrarlar düşürüldükten sonra bu sayının 4000 olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer'e göre ise, bu sayı 7370'dir ve Buhârî'de 1341 muallak⁷² hadis yer almaktadır. Ayrıca Gürânî, İbn Hacer'in Buhârî'de 344 mutabaat hadisin de yer aldığını nakletmiştir.⁷³

⁶⁸ Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, XI, 329 vd.

⁶⁹ Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, I, 12.

⁷⁰ Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, I, 21 vd.

⁷¹ Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, I, 22 vd.

⁷² *Muallak* kelimesi geçince, "ta'lik" hakkında kısa bir bilgiyi vermenin yerinde olacağını düşündük. *Ta'lik*, talebenin şeyhinden bir hadisi sema yolu ile aldığını göstermeyecek şekilde *kâle*, *ravâ*, *zâde*, *zekere* gibi kati lafızlar ile veya *yüzkeru*, *yurvâ* ve *yukâlu* gibi yarı kati lafızlar ile isnattan bir veya daha fazla ravinin hazfedilmesidir. Eğer senet zincirinde *revâ*, *kâle* ve benzeri kati ifadeler kullanılırsa, hadisin kendisinden alınan şahsın sıhhatine delalet eder. (İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalanî *Tağliku't-Ta'lik alâ Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Hamid Abdullah el-Mullâvî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2011, I, 75 vd.; a. mf. *Hedyu's-Sârî Mukaddimetu Fethi'l-Bârî*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2005, s. 21 vd.; Sezgin, M. Fuat, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, OTTO, Ankara 2012, s. 118. Hadis edebiyatında *Ta'lik* kelimesi hakkında geniş bilgi için bkz. İbnu's-Salah, Ebû Amr Osman b. Abdirrahman eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-Hadis*, thk. Nurettin İtr, Daru'l-Fikri'l-Muasir, Beyrut 1998, s. 67, 69; en-Nevevî, Muhyiddin Ebû Zekerîya Yahya b. Şeref, "Aleka", *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât*, Dâru'l-Feyhâi, Dimaşk 2006, III, 407 vd. İbn Hacer'in yazmış olduğu *Tağliku't-Ta'lik* adlı eseri, hem *Tağliku't-Ta'lik* hem de *Ta'liku't-Ta'lik* şeklinde kullanılmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *Hedyu's-Sârî*, s. 24; Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 369; Bilen, Mehmet, *İbn Hacer'in Buhârî Savunusu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013, s. 156 vd. *Ta'lik* kelimesinin türediği "Aleka" fiili hakkında geniş bilgi için bkz. Halil b. Ahmed, "aleke", *Kitabu'l-Ayn*, III, 216 vd.; Ezherî, "aleke", *Tehzîbu'l-Luğâ*, I, 229; İbn Manzûr, "aleke", *Lisanu'l-Arap*, X, 253 vd.; Luvis, Ma'lûf el-Yesûî, "aleke", *el-Muncid*, s. 526). Bu uygulamaya, hadis usulünde *ta'lik* olarak isimlendirilmektedir. (Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 46). Bu tür rivayetler, senetdeki kopukluğa dayalı olarak tanımlanan "*muallak hadis*" türünü ortaya çıkarmaktadır. Bu çeşit hadisler de zayıf olarak kabul edilmektedir.

⁷³ Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, I, 23. Gürânî, burada Buhârî'nin *el-Câmiü's-Sahîh* adlı eserindeki hadis sayıları ile ilgili bazı rakamlar vermiştir. Aslında bu rakamlar, çeşitli kaynaklarda farklı olarak gösterilmektedir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Kirmânî, Şemsuddin Muhammed b. Yusuf, *Şerhu'l-Kirmânî alâ Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2010, I, 3.; İbn Hacer, *Hedyu's-Sârî*, s. 654-659, 665.; Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 117, 149; Ebû Zehv, Muhammed, *Hadis ve Hadisçiler*, trc. Selman Başaran ve M. Ali Sönmez, Ensar Neşriyat,

E – EL-KEVSERÜ'L-CÂRÎ'DE ŞERH METODU

Gürânî'nin Buhârî üzerine yazmış olduğu *el-Kevserü'l-Cârî* adlı şerh çalışmasında her türlü ifrat ve tefritten uzak durduğu orta bir yol takip ettiğine şahit olmaktadır. O, bu eserinde kelimeleri en güzel anlamları ile yorumlamaya çalıştığını dile getirmiştir. Böylelikle o, yaptığı şerh ve yorumlarda aşırıya gitmemiş, herhangi bir âlimi incitmek için azami derecede itina göstermiş ve insanların kendisi için hayırlı dualarda bulunmalarını dilediğini kaydetmiştir. Bir de o, doğru olduğuna inanmadığı fikir ve düşünceleri yazmaktan uzak durmaya çalıştığını da dile getirmiştir.⁷⁴ Gürânî, bu eserinde önce her kitabın altında yer alan bab başlıklarını açıklamış ve ondan sonra o baktaki hadislerin şerhine geçmiştir. Ardından o, ele aldığı her hadis senet açısından incelemiş, o senette yer alan ravileri tanıtmıştır. Daha sonra o, hadisin asıl kısmını oluşturan metni ele almış, metinde yer alan kelimelerin filolojik yönünü açıklamış, konu ile ilgili soruları kendi kendine sorarak cevaplamış ve hadisten bir takım hükümler çıkarmıştır.⁷⁵ Gürânî bu açıklamaları yaparken, kendisinden önceki pek çok âlimin fikir ve düşüncelerinden de yararlanmış. Onun şerh metodunun daha iyi anlaşılabilmesi çalışmalarından bir kaç örnek vereceğiz:

حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ النَّيْمِيُّ، أَنَّهُ سَمِعَ عَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصِ اللَّيْثِيِّ، يَقُولُ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ « إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا: عَنْهُ عَلَى الْمُنْبَرِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا، أَوْ إِلَى امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا، فَهَاجَرَتْهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ»

Buhârî Abdullah b. ez-Zübeyr el-Hümejdî'den, o Süfyân'dan, o Yahya b. Said el-Ensârî'den, o Muhammed b. İbrahim et-Teymî'den nakletmiştir. Onun da Alkame b. Vakkâs el-Leysî'den naklettiğine göre Ömer b. el-Hattâb minberin üzerinde iken şöyle söylemiştir: “Muhakkak ki ameller, niyetlere göredir ve muhakkak ki her kişi için niyet ettiği şey vardır. Kim dünya menfaati veya nikâhlamak istediği bir kadın için hicret etmişse, onun hicreti niyet ettiği şeydir.”⁷⁶ Aynı hadis, Hz. Ömer tarihiyle Buhârî'de ve Müslim'de aynı anlamda benzer kelimelerle de nakledilmiştir.⁷⁷ Örneğin bu hadis, Buhârî'nin başka bir yerinde farklı bir senet ile şu şekilde nakledilmiştir:

حَدَّثَنَا قُنَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ، قَالَ: سَمِعْتُ جَعْفَرُ بْنُ سَعِيدٍ، يَقُولُ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَنَّهُ سَمِعَ عَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصِ اللَّيْثِيِّ، يَقُولُ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى

İstanbul 2007, s. 400.; Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, s. 254.; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 81.; A'zâmî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, trc. Hulusi Yavuz, İz Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 273 vd; Karakaş, *Hadis Oksidentalizmi ve Fuat Sezgin*, s. 197, 238.

⁷⁴ Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, I, 21.

⁷⁵ Gürânî'nin kitabında bu metodu uyguladığına dair bazı örnekler için bkz. Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, I, 27, 29, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 45, 47 vb.

⁷⁶ Buhârî, *Bedü'l-Vahyi*, 1, hadis no: 1.

⁷⁷ Buhârî, *İmân*, 41, hadis no: 54; Eymân, 23, hadis no: 6689; Müslim, *Ebu'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî*, *Sahîhu Müslim*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1998, *İmârât*, 155, hadis no:1907.

الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ، وَإِنَّمَا لِأَمْرِي مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَتَرَوُّهَا، فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ»

Bu rivayetin senedinde farklı olarak Kuteybe b. Said ve Abdülvahhab isimli raviler yer almaktadır. Yahya b. Said el-Ensârî, Muhammed b. İbrahim et-Teymî ve Alkame b. Vakkâs el-Leysî ortak ravilerdir. Abdullah b. ez-Zübeyr el-Hümejdî ve Süfyân, yukarıdaki hadisin senedinde oldukları halde, bu hadisin senedinde bulunmamaktadırlar. Bu hadisin metninde ise, yukarıdakine göre bazı farklılıklar vardır. Yukarıdaki birinci hadiste “النِّيَّاتِ” geçmekte, bu hadiste ise tekil olan “بِالنِّيَّةِ” geçmektedir. Bir de “فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، فَهِجْرَتُهُ” ifadesi, yukarıdaki hadisin metninde geçmediği halde bu rivayette yer almaktadır. Ayrıca yukarıda “امْرَأَةٍ يَتَرَوُّهَا” şeklinde geçen ifade, bu hadiste “امْرَأَةٍ يَتَرَوُّهَا” şeklinde geçmektedir.⁷⁸

Gürânî, burada örnek olarak verdiğimiz hadisin yer aldığı “*Kitâbu Bed’i’l-Vahy*” kitabının “*Keyfe Kâne Bed’ü’l-Vahy ilâ Resûlillah*” başlıklı ilk babı üzerinde durmuştur. Bu bapta, vahyin Hz. Muhammed’e (s.a.v.) ilk olarak nasıl geldiği ile ilgili hadisler yer almaktadır. Gürânî, önce bab başlığını ve bu başlıkta yer alan kelimeleri açıklamıştır. Örneğin o, önce “*bâb*” kelimesinin müstear, gizli ve kapalı olduğunu kaydetmiştir. Ona göre “*bâb*” kelimesi, Arapçada bildiğimiz kapı demektir. İnsan, kapıyı kullanarak binanın içerisine girmektedir. Buradaki “*bâb*” ise, konuya giriş demektir. Gürânî, burada “*bâb*” kelimesi hakkında başka açıklamalarda da bulunmuştur.⁷⁹ O, bunun ardından bu başlıkta yer alan “*keyfe*” kelimesinin Arapçadaki anlam ve durumunu izah etmiştir. Mebni bir zarf olan “*keyfe*”, herhangi bir şeyin halini sormak için kullanılan bir soru edatıdır. Daha sonra “*Bedü’l-Vahy*” terkinde yer alan “*Bedâ*” ve “*el-Vahyu*” kelimelerinin filolojik yönünü anlatmıştır.⁸⁰ Gürânî, bu bab başlığında yer alan tüm kelimelerin tahlillerini bu şekilde açıkladıktan sonra, hadisten önce yer verilen bir ayette bulunan kelimelerin filolojik tahlili üzerinde de durmuştur. O, bu ayeti ‘irâb açısından ele alırken, kendisinden önceki şarihlerin görüşlerini de dile getirerek değerlendirmesini yapmıştır. Konunun dışına taşmamak için, bu irap ve değerlendirmelerin üzerinde durmuyoruz.

Burada yer verdiğimiz ve “Muhakkak ki ameller, niyetlere göredir” diye başlayan hadis, bu babın ilk hadisidir. Gürânî, bu hadisin şerhine başlarken, önce hadisin senet zincirinde yer alan raviler hakkında bilgi vermiştir. Bilindiği gibi Buhârî, bu hadisi hocası Abdullah b. ez-Zübeyr el-Hümejdî’den, o Süfyân b. Üyeyne’den, o Yahya b. Said el-Ensârî’den, o Muhammed b. İbrahim et-Teymî’den, o Alkame b. Vakkâs el-Leysî’den ve o da Hz. Ömer’den nakletmiştir. Gürânî, bu senette yer alan Abdullah b. ez-Zübeyr el-Hümejdî, Süfyân b. Üyeyne, Alkame ve Ömer b. el-Hattâb hakkında çok kısa bilgiler

⁷⁸ Buhârî, Eymân, 23, hadis no: 6689.

⁷⁹ Gürânî, *el-Kevserü’l-Cârî*, I, 27.

⁸⁰ Gürânî, *el-Kevserü’l-Cârî*, I, 27 vd. Gürânî, *el-Kevserü’l-Cârî*, I, 27.

vermiştir. Gürânî, bundan sonra hadisin metni üzerinde durmuştur.⁸¹ Biz, bu hadisin sened ve metin tahlili üzerinde duracağız.⁸² Bundan dolayı önce bu hadisin sened zincirinde yer alan raviler hakkında bilgi vermek ve onları tanıtmak istiyoruz.

a – el-Humeydî Abdullah b. ez-Zübeyr: Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr b. Îsâ el-Kureşî el-Mekkî el-Humeydî (ö. 219/834). Humeyd, onun dedelerinden biri olduğu için, ona nispet edilerek “Humeydî” diye isimlendirilmiştir.⁸³ Humeydî, Kusay’da Hz. Muhammed’in (s.a.v.) soyu ile birleşmektedir. O, Süfyân b. Uyeyne, Veki’ b. Cerrâh ve benzeri âlimlerden hadis dersleri almıştır. Ayrıca o, İmam eş-Şafiî’den de fıkıhı öğrenmiştir. Pek çok kişi Humeydî’den hadis nakletmiştir. Buhârî’nin de bunlar arasında önemli bir yeri vardır. Humeydî, 19 yıl boyunca Süfyân b. Uyeyne’den hiç ayrılmadığı için, Süfyân’ın hadislerini en iyi bilen kişi olarak kabul edilmektedir. Humeydî, hadis tenkitçileri tarafından hüccet, hâfız ve sikâ olarak kabul edilmiştir. O, İshâk b. Râhûye, Ahmed b. Hanbel ve Buhârî tarafından hadis ilminde “imam” olarak kabul edilmiştir. Onun hadisleri, İbn Mâce’nin *es-Sünen*’i dışında *Kütüb-i Sitte*’de yer almıştır. Onun hadis rivayetinde önemli bir yeri vardır. Onun en meşhur eseri, “*el-Müsned*” adlı hadis kitabıdır. Humeydî, hicri 219 yılında Mekke’de vefat etmiştir.⁸⁴

b – Süfyân: Ebû muhammed Süfyân b. Uyeyne b. Meymûn el-Hilâlî (ö. 198/814).⁸⁵ Süfyân, henüz küçük yaşlarda iken hadis meclislerine katılmıştır. Onun hafızası son derece kuvvetli idi. O, özellikle yaşlı hadisçilerin rivayet ettikleri hadisleri kayda geçirerek, onların kaybolmalarını önlemiştir. Onun bu üstün zekâsını fark eden hocası İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/741), ona özel ilgi göstererek onu hadis alanında yetiştirmiştir. Bu nedenle o, ez-Zührî’den gelen rivayetler konusunda en sağlam muhaddislerden biri olarak kabul edilmiştir. Süfyân, başta ez-Zührî ve Ma’mer b. Râşid (ö. 153/770) olmak üzere, pek çok tabiîn’den ders almıştır. O dönemde yaşamış olan el-Humeydî, İmam eş-Şafiî ve daha pek çok meşhur âlim, ondan ders almıştır. Süfyân, rivayetleri *Kutub-i Sitte*’de yer alan büyük bir muhaddistir. Bir

⁸¹ Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, I, 30.

⁸² Hadislerin sened ve metin tahlili örnekleri için bkz. Evgin, Abdulkadir, *Hadislerde Hızır-Gayb İlişkisi*, İlahiyât, Ankara 2007, s. 86 vd.

⁸³ Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Muhammed b. Ahmed, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Fkr, Beyrut 2002, XIV, 538; Kastalânî, Ebu'l-Abbas Şihâbuddin Ahmed b. Muhammed, *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2012, XII, 291.

⁸⁴ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, Daru Sadr, Beyrut 2014, V, 502; İbn Hayr, Ebû Bekr Muhammed b. Hayr b. ömer b. Halife el-Emevî el-İşbilî, *Fihristu mâ Revâhu an Suyûhihi mine'd-Devâvîni'l-Musannefe fî Durûbi'l-İlmi ve Envâi'l-Meârif*, nşr. Franski Kudare Zeydin ve Hulian Ribera Terrago, Mektebetu'l-Hanci, Kahire 1997, s. 144; Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, X, 374 vd; Yücel, Ahmet, “Humeydî, Abdullah b. Zübeyr”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 357.

⁸⁵ Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, XIV, 538; Kastalânî, *İrşâdu's-Sârî*, XII, 291.

muhaddis olduğu kadar, bir fakih ve bir müfessir olan Süfyân, hiç evlenmemiş ve hicri 198 yılında Mekke'de vefat etmiştir.⁸⁶

c – Yahyâ b. Said el-Ensârî: Yahya b. Said b. Kays b. Amr b. Sehl b. Sa'lebe b. el-Haris b. Zeyd b. Sa'lebe b. Ğanm b. Malik b. Neccâr el-Medenî (ö. 144/761). O, Enes b. Malik, Abdullah b. Amir b. Rabia, Sehl b. Hüneyf, Amre binti Abdirrahman, Ebû Ayyâş, Said b. el-Museyyeb, Bişr b. Yesar, İbn Şihâb ez-Zührî, Nafi' Mevla İbn Ömer ve daha pek çok kişiden hadis nakletmiştir. İbn Şihâb ez-Zührî, Yezid b. el-Hâd, İbn Aclân, Malik b. Enes, İbn İshâk, el-Evzâî, Süfyân b. Üyeyne, Süfyân es-Sevrî, Şü'be, Leys b. Sa'd ve daha pek çok kişi kendisinden hadis nakletmişlerdir. Pek çok hadis âlimi, onun hadis rivayetinde sika, hüccet, me'mûn/güvenilir ve sebt olduğunu kabul etmişlerdir. Ayrıca çok sayıda âlim, kendisinden sitayişle bahsetmişlerdir.⁸⁷

d – Muhammed b. İbrahim et-Teymî: Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrahim b. el-Haris b. Halid b. Sahr b. Âmir b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürrre el-Küreşî et-Teymî el-Medenî (ö. 120/737). O, Ebû Said el-Hudrî, Cabir b. Abdillâh, Enes b. Malik, Kays b. Amr el-Ensârî, Hz. Aişe, Alkame b. Vakkâs, Abdullah b. Huneyn, Urve b. Ebî ez-Zübeyr, Atâ b. Yesâr ve daha pek çok kişiden hadis nakletmiştir. Oğlu Musa, Hişâm b. Urve, Yezid b. el-Hâd, İbn İshâk, el-Evzâî, el-A'rec ve daha pek çok kişi, kendisinden hadis nakletmişlerdir. Yahya b. Maîn, Ebû Hâtim, en-Nesâî ve daha pek çok hadis âlimi, onun hadis rivayetinde sikâ olduğunu kaydetmişlerdir. Ancak kendisini hadis rivayeti açısından tenkit edenler de vardır.⁸⁸

e – Alkame b. Vakkâs el-Leysî: Alkame b. Vakkâs b. Mihsan b. Keledeh b. Abd Yâ Leyl b. Tureyf b. Utvâreh b. Âmir b. Malik b. Leys b. Bekr b. Abdimenât b. Kinâne el-Leysî el-Utvârî el-Medenî (ö. 86/705). O, Ömer b. el-Hattâb, Abdullah b. Ömer, Bilâl b. el-Hâris, Muaviye b. Ebî Süfyân, Amr b. el-Âs ve Hz. Aişe'den hadis rivayet etmiştir. Çocukları Abdullah ile Amr, İbn Şihâb ez-Zührî, Muhammed b. İbrahim b. el-Haris et-Temîmî, Amr b. Yahya el-Mâzinî, Yahya b. en-Nadr el-Ensârî ve İbn Ebî Müleyke kendisinden hadis nakletmişlerdir. Âlimler, onun tabîilerin güvenilirlerinden olduğunu kaydetmişlerdir.⁸⁹

f – Ömer b. el-Hattâb: Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra hilafete geçen ikinci isim olan Hz. Ömer'in (ö. 23/644) tam adı, Ebû Hafs Ömer b. el-Hattâb

⁸⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, V, 497 vd.; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, VIII, 454 vd.; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, IV, 106 vd.; a. mlf. *Takribü't-Tehzib*, thk. Halil Me'mûn Şihâ, Darü'l-Ma'rife, I-II, Beyrut 2001, I, 303; Hatiboğlu, İbrahim, "Süfyân b. Uyeyne", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 29.

⁸⁷ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, XI, 193 vd.; a. mlf. *Takribü't-Tehzib*, II, 356.

⁸⁸ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, IX, 6 vd.; a. mlf. *Takribü't-Tehzib*, II, 149.

⁸⁹ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, VII, 240; a. mlf. *Takribü't-Tehzib*, II, 37; Kandemir, "Alkame b. Vakkâs", *DİA*, İstanbul 1989, II, 468.

b. Nüfeyl b. Abdiluzzâ el-Kureşî el-Adevî'dir. O, okuyup yazan, şiir okuyan, güzel konuşan, ensâb bilgisine sahip olan önemli bir şahsiyettir.⁹⁰ Hz. Ömer, İslâm'ın altıncı yılında Müslüman olmuştur. Onun nasıl Müslüman olduğuna dair farklı rivayetler vardır.⁹¹ Hz. Muhammed (s.a.v.) vefat edince, Hz. Ömer onun vefat haberini kabul etmek istememiş ve bunu söyleyenlere tepki göstermiştir. Hz. Ebu Bekir (ö. 13/634) onu teskin etmiştir.⁹² Yemâme'de hicri 12 miladi 633 yılında peygamberlik iddiasında bulunan Müseylemetü'l-Kezzâb ile yapılan savaşta 70 kadar hafız şehit olmuştur. Bunun üzerine Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir'e hafızların şehit olduğunu, Kur'ân-ı Kerim'in giderek kaybolması konusunda endişe duyduğunu ve dolayısı ile yazılı Kur'ân ayetlerinin toplatılarak bir araya getirilmesinin gerektiğini teklif etmiştir. Hz. Ebu Bekir, onun bu teklifi üzerine Zeyd b. Sabit (ö.45/665) başkanlığında bir komisyon kurarak Kur'ân ayetlerini bir araya toplayarak kitap haline getirmiştir.⁹³ Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir'in hicri 13, miladi 634 yılında vefat etmesinden itibaren, şehit edildiği hicri 23, miladi 644 yılına kadar halifelik yapmıştır. Onun halifeliği döneminde İslâm devleti Arabistan'ın dışında dünyanın çeşitli yerlerinde yayıldı.⁹⁴ Hz. Ömer, başta Hz. Muhammed (s.a.v.) olmak üzere, Hz. Ebu Bekir ve Ubey b. Ka'b (ö.22/642) gibi sahab-i kiram'ın büyüklerinden hadis nakletmiştir. Hz. Osman (ö.36/656), Hz. Ali (ö.40/660), Sa'd b. Ebî Vakkâs (ö.55/674), Talha b. Ubeydullah (ö.36/656), Abdurrahman b. Avf (ö. 33/653), Abdullah b. Mesud (ö. 30/650), Huzeyfe b. el-Yaman (ö. 36/658), Ebû Hüreyre (ö. /62681), Hz. Aişe (ö.57/667) ve daha pek çok sahabe kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. Bir de çocukları Abdullah (ö.73/692), Asım (ö.70/689) ve Hafsa da ondan hadis nakletmişlerdir. Tabiiinden kendisinden hadis nakledenlerin başında Said b. el-Müseyyeb (ö.94/713), Kadi Şüreyh (ö. 79/698), Alkame b. Vakkas el-Leysî (ö. 86/705) ve daha pek çok kişi gelmektedir.⁹⁵

⁹⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XXVIII, 71 vd.; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, VII, 371 vd.; Fayda, Mustafa, "Ömer", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 44.

⁹¹ Buhârî, Fedâilu Ashâbi'n-Nebi, 4, hadis no: 3655; 6, hadis no: 3679-3694; Menâkibü'l-Ensâr, 35, hadis no: 3863-3867; Müslim, Fedâilü's-Sahabe, 14-25, hadis no: 2389-2400; Tirmizî, Menâkib, 18, hadis no: 3681-3695.

⁹² Buhârî, Fedâilu Ashâbi'n-Nebi, 5, hadis no: 3667, 3668; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, II, 266 vd.; Zebidî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrid-i Sarihi Tercemesi*, XI, 26 vd.

⁹³ Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 3, had,s no: 4986, 4987; İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fî Kıraati'l-Aşr*, thk. Muhammed Salim Muhaysin, Matbaatu Mustafa, Kahire tsz. I, 7: es-Süyûtî, Abdürrahman Celalüddin, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Şirketu Mektebe ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1978, I, 71; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 62 vd.; Turgut, Ali, *Tefsir Usulü ve Kaynakları*, İFAV, İstanbul 1991, s. 98.

⁹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, III, 367; Fayda, "Ömer", *DİA*, XXXIV, 46.

⁹⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XXVIII, 71; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, VII, 371 vd.

Yukarıda yer verdiğimiz birinci hadisin rivayet zincirinde bulunmadıkları halde, yer verdiğimiz diğer ikinci rivayette farklı olarak yer alan Kuteybe b. Said ve Abdülvehhab isimli raviler hakkında da bilgi vermek istiyoruz.

g – Kuteybe b. Said: Kuteybe b. Said b. Cemil b. Tarif b. b. Abdillâh es-Sakafî (ö. 240/855). O, Malik b. Enes, Leys b. Sa'd, İbn Lehîa, Sufyan b. Uyeyne ve daha pek çok kişiden hadis nakletmiştir. Yahya b. Main, Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Abdullah b. Zübeyr, Ali b. el-Medinî ve daha pek çok kişi, ondan hadis nakletmişlerdir. Buhârî, rivâyetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan Kuteybe'den 380 ve Müslim de 668 hadis nakletmişlerdir. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Main, Ebû Hatim er-Râzî, Nesâî ve daha pek çok hadis âlimi, onun hadis rivayetinde sikâ, sadûk ve me'mûn olduğunu belirtmişlerdir.⁹⁶

h – Abdülvehhab: Ebû Muhammed Abdülvehhab b. Abdülmecid b. es-Salt b. Ubeydillah b. el-Hâkem b. Ebi'l-As es-Sekefî el-Basrî (ö. 194/809). O, Hümejd et-Tavil, Eyüp es-Sahtiyânî, Yahya b. Said el-Ensârî, Cafer b. Muhammed b. Ali, İbn Cüreyc ve daha pek çok kişiden hadis nakletmiştir. Muhammed b. İdris eş-Şafîî, Ahmed b. Hanbel, Müsedded, Kuteybe b. Said ve daha birçok kişi ondan hadis rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân ve daha pek çok âlim, onun hadis rivayetinde sikâ olduğunu kaydetmiştir. Ancak, onun nakletmiş olduğu hadislerden bazılarında zayıflık olduğunu söylemişlerdir.⁹⁷

Bu hadisin senet zincirinde yer alan raviler hakkında bu bilgileri verdikten sonra, hadisin metni üzerinde duracağız.

Gürânî bu hadisin metninde yer alan kelimeleri çeşitli yönlerden açıklarken, önce kendi kendine bazı sorular sormuş ve sonrada o sorulara göre cevap vermiştir. Onun genel şerh tarzı böyledir. Şerh metodu, soru ve cevap niteliğindedir. Gürânî, bu hadisin büyük bir mana ifade ettiğini vurgulamıştır. Çünkü gizli veya açıktan yapılan tüm ameller, kişinin kalbindeki niyetine göre değer kazanır. Eğer, herhangi bir fiili işleyen kişinin niyeti Allah'ın rızası olursa, onun yapmış olduğu fiil makbul ve değerli olarak kabul edilir. O işi değerli kılan, failin iyi niyetidir.

Gürânî bunu belirttiikten sonra, hadis metninde yer alan kelimelerin filolojik tahlilleri üzerinde durmuş, konuyu müçtehit ve şarihlerin görüşlerine göre değerlendirmiştir. Örneğin o, hadisin metninde yer alan “إِنَّمَا” kelimesinin hasr anlamında olduğunu belirtmiş ve âlimlerin bu konuda ihtilafa gitmediklerini de kaydetmiştir. Ardından o, uzun uzadıya “إِنَّمَا” kelimesinin kritiği üzerinde durmuştur.⁹⁸ Gürânî, daha sonra “الأعمال” kelimesinin anlamı üzerinde durmuştur. Bilindiği gibi “a'mâl”, “amel” kelimesinin çoğuludur.

⁹⁶ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VIII, 311 vd.; a. mlf. *Takrîbü't-Tehzîb*, II, 130; Çakın, Kamil, “Kuteybe b. Said”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 491 vd.

⁹⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VI, 392 vd.; a. mlf. *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 489.

⁹⁸ Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, I, 30 vd.

Gürânî, insanı Allah'a yaklaştıran amellerin değerli olduğunu açıklamıştır. Ona göre insanı Allah'a yaklaştıran bu tür makbul ameller, fiili, sözlü ve kalbi olabilir ve hepsi de aynı derecededir. Bu tür amellerin makbul olması, iyi niyete bağlıdır. Nitekim bu hadiste yer alan “الأعمال” ve “النَّيَّة” kelimeleri “ب” ile birbirlerine bağlanmıştır. Gürânî hadiste geçen “ب” harfinin ılsak anlamını ifade ettiğini belirtmiş ve sevap kazanılması istenen bütün öncesinde iyi niyetin var olduğunu ortaya koymuştur.⁹⁹

Bu hadiste yer alan “النَّيَّة” kelimesine gelince, Gürânî, onun kalpte meydana gelen azim ve irade olduğunu ileri sürmüştür. Bu azim ve irade, insanı Allah'a yaklaştıran özel bir azimdir. Gürânî, niyet kelimesini bu şekilde yorumlarken, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Ezher el-Ezherî el-Herevî'nin (ö. 370/980) *Tehzibü'l-Luğa* isimli kitabını kaynak olarak göstermiştir.¹⁰⁰ Gürânî, niyetin İslâm kültüründeki yeri üzerinde geniş bir şekilde durmuştur. Onun tespit ettiğine göre İmamı A'zâm Numan b. Sabit Ebû Hanife (ö. 150/767), niyetsiz amelin sevabının olmadığını ileri sürmüştür. Muhammed b. İdris eş-Şafîî (ö. 204/819) ise, niyetsiz amelin sahih olmadığını savunmuştur. Ona göre sahih olmayan ibadetin Allah'ın yanında değeri yoktur. Sevap ise, Allah'tan bir lütuftur. Gürânî, bundan itibaren şarihlerin görüşlerine de yer vererek, niyetin muhtelif dini meselelerdeki yeri üzerinde durmuştur.¹⁰¹

Gürânî, bunun ardından “وَإِنَّمَا لَأْمَرِي مَا نَوَى” cümlesi üzerinde durmuştur. O, burada insanın yaptığı her türlü ameli, niyete isnat ederek ona hasretmiştir. Ayrıca Gürânî burada niyetin ibadetler için şart mı, yoksa rükün mü olduğu hususunu da belirtmiş ve niyetin ibadetlerde rükün olduğu görüşünü savunmuştur.¹⁰²

Gürânî, “وَمَنْ كَانَتْ هَجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَتَرَوُّجُهَا، فَهَجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ” cümlesini izah ederken, dünya ve ahiret kelimelerinin filolojik yönünü izah etmiş ve sonuçta bu iki ismin âlem/özel isimler olduğunu ileri sürmüştür. Ardından o, bu hadisin vürüd sebebini açıklamıştır. Onun belirttiğine göre, Müslümanlar Mekke'den Medine'ye hicret ettikleri zaman, Abdullah b. Mes'ûd (ö.30 /650) kabilesine mensup Kayletü'l-Hüzeliyye adında bir kadın da hicret etmiştir. Bu kadına, “Ümmü Kays” deniyordu. İsmi belirtilmeyen bir adam bu kadını sevmiş ve onu elde etmek için Mekke'den Medine'ye hicret etmiştir. Bu adam, halk arasında “Ümmü Kays'ın muhaciri” lakabı ile meşhur olmuştur.¹⁰³

Bazı âlimler, bu hadisin konu ile alakası olmadığı halde “*Bed'u'l-Vahy*” kitabının başında zikredilmesini tenkit etmişlerdir. Gürânî, bu tür görüşlere

⁹⁹ Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, I, 31.

¹⁰⁰ Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, I, 31. “Niyet” kelimesinin filolojik yorumları hakkında geniş bilgi için bkz. Ezherî, *Tehzibü'l-Luğa*, XI, 446 vd.

¹⁰¹ Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, I, 31 vd.

¹⁰² Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, I, 32 vd.

¹⁰³ Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, I, 33.

itirazda bulunmuştur. Ona göre “إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ” cümlesi, iyi niyetin her şeyde önemli olduğunu belirtmiş ve Buhârî'nin, bu hadisi bu gaye ile kitabının başına aldığını savunmuştur. Nitekim Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-Hattâbî (ö. 388/998), “Bizden önceki âlimlerimiz, bu hadisi tüm dini işlerin başına yerleştirmeyi uygun görüyorlardı”¹⁰⁴ diyerek Buhârî'nin bu hadisi buraya yerleştirmesini tasvip etmiştir. Bu hadis, Buhârî'nin muhtelif yerlerinde yedi defa geçmektedir. İlk geçtiği bu yerde ise, en kısa rivayet tercih edilmiştir. Gürânî bunu, Buhârî'nin kitabını yazarken ihlasını belirtmek için bu hadise kısaca yer verdiğini, uzun rivayete gerek görmediğini savunmuştur.¹⁰⁵ Nitekim rivayet edildiğine göre Buhârî, hocası Abdurrahman b. Mehdî'nin (ö. 198/813) “Bir kitap yazmak isteyen kimse, ‘Ameller niyetlere göredir’ hadisi ile başlasın” diyerek kitabına bu hadisle başlamıştır.¹⁰⁶

“*Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*” adlı bir kitap yazan M. Fuat Sezgin, Buhârî'nin kitabına aldığı bu hadisin¹⁰⁷ bâb ile alakasının olmadığına dair tenkit edildiğini anlatmıştır.¹⁰⁸ Ancak Gürânî'nin de dile getirdiği gibi bu hadiste, iyi niyetin her şeyde önemli olduğu vurgulanmaktadır.¹⁰⁹ Kanaatimizce Buhârî, kitabına başlarken bu duyguyu ve iyi niyetini dile getirmek istediğinden dolayı bu hadise yer vermiş bulunmaktadır. Aynı zamanda bu husus, şarihler tarafından da farklı ifadelerle yorumlanmıştır.¹¹⁰

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ، حَدَّثَنَا وَاصِلُ الْأَحْدَبِ، عَنِ الْمُعْزُورِ بْنِ سُوَيْدٍ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَتَانِي آتٍ مِنْ رَبِّي، فَأَخْبَرَنِي - أَوْ قَالَ: بَشَّرَنِي - أَنَّهُ: مَنْ مَاتَ مِنْ أُمَّتِي لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ " فُلْتُ: وَإِنْ رَزَى وَإِنْ سَرَقَ؟ قَالَ: «وَإِنْ رَزَى وَإِنْ سَرَقَ»

Buhârî Musa b. İsmail'den, o Mehdi b. Meymun'den, o Vasil el-Endeb'den, o el-Ma'rûr b. Süveyd'den ve o da Ebû Zer'den rivayet etmiştir.

¹⁰⁴ Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed, *A'lâmu'l-Hadis fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdurrahman, Merkezi İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, I-III, Mekke 1988, I, 108 vd.

¹⁰⁵ Gürânî, *el-Kevserü'l-Câri*, I, 33.

¹⁰⁶ Tatlı, “İsmail Sadik Kemal'in Âsâr-i Kemâl'deki Hadisçiliği”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2015, cilt: 18, sayı: 46, s. 49. Ayrıca bu konuda geniş bilgi için bkz. Evgin, “Buhârî ve Müslim'in İlk Hadisleri ve ‘İlk Olma Gereçleri’ Hakkında Bir Araştırma”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 9, sayı: 2, s. 41 vd.

¹⁰⁷ Buhârî, *Bed'u'l-Vahyi*, 1, hadis no: 1. («إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ (هَجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا، أَوْ إِلَى امْرَأَةٍ يَنْكُحُهَا، فَهَجْرَتُهُ إِلَى مَا هَلَجَرَ إِلَيْهِ» Muhakkak ki ameller, niyetlere göredir...).

¹⁰⁸ el-Hattâbî, *A'lâmu'l-Hadis*, I, 108; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, I, 12 vd.; Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 210.

¹⁰⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 13.

¹¹⁰ Bu hadis ile ilgili yazılan farklı tartışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. el-Hattâbî, *A'lâmu'l-Hadis*, I, 107 vd.; Kirmânî, *Şerhu'l-Kirmânî*, I, 174; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 12 vd.; Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, I, 41 vd.; Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, I, 73 vd.; Sâbûnî, Muhammed Ali, *eş-Şerhu'l-Muyesser li Sahîhi'l-Buhârî el-Musemma ed-Dureru ve'l-Leâlî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2014, I, 17 vd.

el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, I, 41 vd.; el-Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, I, 73 vd.

Ebû Zer, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) şöyle dediğini nakletmiştir: "Rabbimden biri gelerek bana haber verdi veya bana müjde verdi: Muhakkak ki benim ümmetimden Allah'a şirik koşmadan ölen her kişi cennete girecektir." Ebû Zer, "Zina etmiş ve hırsızlık yapmış olsa bile mi?" diye sormuş. Hz. Muhammed (s.a.v.) de "Zina etmiş ve hırsızlık yapmış olsa bile!" diye cevap vermiştir.¹¹¹

Gürânî, bu hadisin ravileri ve metni hakkında az ve öz bir bilgi vermiştir.¹¹² Biz de, bu makalemizi fazla uzatmama gerekçesiyle bu hadisin senesinde yer alan raviler hakkında çok kısa bazı bilgiler vereceğiz.

a- Musa b. İsmail: Musa b. İsmâil el-Menkerî (ö. 223/837). O, başta Hammad b. Seleme, Süleyman b. el-Muğîre olmak üzere pek çok kişiden hadis nakletmiştir. Buhârî, Ebû Dâvûd ve daha pek çok kişi de ondan hadis nakletmişlerdir. Pek çok hadis âlimi, onun hadis rivayetinde sika, sadûk ve me'mûn olduğunu söylemişlerdir.¹¹³

b- Mehdi b. Meymun: Mehdi b. Meymûn el-Ezdî el-Me'vûlî (ö. 172/788). O, Vasil el-Ehdeb, Hişâm b. Urve ve benzeri kişilerden hadis almıştır. Veki', İbn Mehdi, Musedded ve daha pek çok kişi ondan hadis nakletmişlerdir. Hadis âlimleri onun hadis rivayetinde sika olduğunu ifade etmişlerdir.¹¹⁴

b- Vasil el-Ehdeb: Vasil b. Hayyân el-Ahdeb el-Esedî el-Kufî (ö. 129/746). O, Ebû Vâil, Kadi Şureyh ve başkalarından hadis nakletmiştir. Ebû İshâk eş-Şeybânî, Süfyan es-Sevrî, Mehdi b. Meymun ve daha pek çok kişi kendisinden hadis nakletmişlerdir. O, hadis rivayetinde sika, sebt, sadûk ve salih olarak kabul edilmiştir.¹¹⁵

c- Ma'rûr b. Süveyd: Ebû Umeyye el-Ma'rûf b. Süveyd el-Esedî el-Kufî. O, Hz. Ömer, Ebû zer, Abdullah b. Mes'ûd ve Ümmü seleme gibi meşhur sahabeden hadis nakletmiştir. Vasil el-Ahdeb, el-A'meş ve daha pek çok kişi ondan hadis nakletmişlerdir. Hadis âlimleri, onun hadis naklinde sika olduğunu kaydetmişlerdir. O, yaklaşık 120 sene yaşamıştır.¹¹⁶

d- Ebû Zer: Cündüb b. Cünâde b. Kuayb b. Suayr b. el-Vak'a b. Harâm b. Süfyan b. Ubeyd b. Harâm b. Ğîfâr b. Müleyl b. Damre b. Bekr b. Abdi Menât b. Kinâne b. Huzeyme b. Mudrike b. İlyâs b. Mudar (ö. 32/653). Ebû Zer, İslâm dinini ilk kabul edenlerden ve sahabenin önde gelenlerindedir. O, ilk üç halife döneminde fetva vermiştir. Ebû Zer, hayatının çoğunu Hz. Muhammed'e (s.a.v.) yakın bir şekilde geçirmiştir. O, Hz.

¹¹¹ Buhârî, Cenâiz, 1, hadis no: 1237; Müslim, İman, 153, hadis no: 94.

¹¹² Gürânî, el-Kevserü'l-Cârî, III, 277.

¹¹³ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, 297 vd.; a. mlf. *Takrîbü't-Tehzîb*, II, 285.

¹¹⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, 291 vd.; a. mlf. *Takrîbü't-Tehzîb*, II, 284.

¹¹⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, XI, 92; a. mlf. *Takrîbü't-Tehzîb*, II, 334.

¹¹⁶ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, 208; a. mlf. *Takrîbü't-Tehzîb*, II, 269.

Muhammed'den (s.a.v.) hemen sonra Medine'ye hicret etmiş, onunla Abdullah b. Abbas, Enes b. Malik, Abdullah b. Ömer, Ebü'l-Esved ed-Düelfi, Ata b. Yesâr, Abdurrahman b. Ebî Leyla ve daha pek çok kişi ondan hadis nakletmişlerdir.¹¹⁷

Bu hadisin metnine gelince, Gürânî, önce bu babın başında verilen muallak bilgiler üzerinde durmuştur. O, bu babta yer alan hadislerin, diğer hadis kaynaklarındaki yerlerini belirtmiştir. Ardından o, "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مَفْتَا حُ الْجَنَّةِ" (Lâilâhe illallah, cennetin anahtarıdır) cümlesini yorumlamıştır.¹¹⁸ "Lâilâhe illallah"ın anlamı, "Allah'tan başka ilah yoktur" şeklindedir. Vehb b. Münebbih'e bu cümle sorulmuş. Vehb de, "Evet, لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ, cennetin anahtarıdır" demiş ve "Sen, dışleri olan bir anahtar getirirsen, senin için kapı açılır. Eğer dışleri olmayan bir anahtar getirirsen, senin için kapı açılmaz" demiştir. Gürânî, bu metni de yorumlamış ve anahtarın dışlerine dikkat çekmiştir. Ona göre "Lâilâhe illallah"ın gerekleri, anahtarın dışleri mesabesinde. Gürânî, İslâm'ın beş şartını anlatan hadisi¹¹⁹ de, bu anahtarın dışleri ile yorumlamıştır. "Lâilâhe illallah"ın cennetin anahtarı olduğu cümlesinin soru ile dile getirilmesi takrir içindir. Gürânî, bunu açıklarken, delil olarak şu ayeti de göstermiştir:

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ

"Allah kuluna yetmez mi? Seni O'ndan başkalarıyla korkutmaya çalışıyorlar. Allah kimi saptırırsa artık onun için bir yol gösterici yoktur."¹²⁰ Gürânî, bu ayetteki sorunun tekit için kullanıldığını hatırlatarak, "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" in da cennetin anahtarı olduğunu vurgulamak istemiştir.¹²¹

Gürânî, yine anahtarın dışlerini yorumlarken, konuyu aşağıdaki ayet ile açıklamaya çalışmıştır:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا

¹¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, IV, 219 vd.; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, II, 43 vd. Aydınlı, "Ebû Zer el-Gifârî", *DİA*, İstanbul 1994, X, 266 vd.

¹¹⁸ Buhârî'nin kitabını şerh eden diğer âlimler de "Lâilâhe illallah"ın cennetin anahtarı olduğunu anlatmışlar ve bu konuda çeşitli yorumlarda bulunmuşlar. Geniş bilgi için bkz. Kirmânî, *Şerhu'l-Kirmânî*, IV, 271; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 1672 vd.; Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, VI, 3 vd.; Kastalânî, *İrşâdu's-Sârî*, III, 301 vd.; Sâbüni, *eş-Şerhu'l-Muyesser*, II, 265.

¹¹⁹ "بِنَبِيِّ الْإِسْلَامِ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَإِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَالْحَجِّ، وَصَوْمِ" "رَمَضَانَ", "İslâm, beş esas üzerine kurulur: Allah'tan başka ilah olmadığına Muhammed'in O'nun elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacce gitmek ve Ramazan orucunu tutmak." (Buhârî, İmân, 2, hadis no: 8; Müslim, İmân, 19, hadis no: 16).

¹²⁰ ez-Zümer 39/36.

¹²¹ Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, III, 276.

“Muhakkak ki Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan günahları ise, dilediği kimseler için bağışlar.”¹²² Gürânî, bu ayeti “لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ”ın cennetin anahtarı olduğu konusunda delil olarak getirmiştir. Buna göre Allah, kendisine şirk koşanları bağışlamaz. Allah’tan başka ilah yoktur derken de, aynı şekilde şirk anlayışından beri olmak gerekir. Ayrıca Gürânî, “لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ”ın tevhit cümlesinin girişi olması münasebeti ile “مُحَمَّدًا” kısmını da kapsadığını savunmuştur. Gürânî, hadisin metninde geçen “Rabbimden biri gelerek bana haber verdi” cümlesinde, Cebrail’in (a.s.) kast edildiğini¹²³ anlattıktan sonra, hadis metninin nahiv açısından i’rabını yapmıştır. Ayrıca o, bu hadiste kul hakkı ile Allah hakkının¹²⁴ beraber zikredildiğini de vurgulamıştır.¹²⁵

Bilindiği gibi üzerinde durduğumuz bu hadis, iman konusu ile de ilgili bulunmaktadır. Gürânî, bu kitabın başka bir babında geçen iman kavramını izah ederken, “İman Amelin kendisidir”¹²⁶ başlığı altında imanı, kalp ile tasdik ve gereğini yerine getirmek anlamında yorumlamıştır. O, burada imanın amel ile kemale erdiğini ayet ve hadis ile izah etmeye çalışmıştır.¹²⁷

SONUÇ

İslam dininin temel kaynağı Kur’ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed’in (s.a.v.) sünnetidir. Buna göre hadis, Kur’ân’dan sonra gelen ikinci temel kaynak durumundadır. Bu nedenle İslâm kültüründe Hz. Muhammed’in (s.a.v.) İslam Ümmetine miras olarak bırakmış olduğu Kur’ân-ı Kerim hakkında pek çok eser yazıldığı gibi, hadis külliyatı hakkında da çeşitli eserler yazılmıştır. Örneğin *Kütüb-i Sitte* diye bilinen temel altı hadis kitabı, bu alanda yazılmış olan eserlerin başında gelmektedir. Hadis âlimleri, Buhârî’nin *el-Camiu’s-Sahih* adlı hadis kitabını, *Kütüb-i Sitte* diye isimlendirdiğimiz bu muteber kitapların en önemlisi olarak kabul etmişlerdir. Bundan dolayı Buhârî’nin bu kitabı hakkında çeşitli şerhler yazılmıştır. Şemsuddin Ahmed b. İsmail b. Osman b. Muhammed el-Gürânî’nin “*el-Kevserü'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdîsi'l-*

¹²² en-Nisa 4/48.

¹²³ Buhârî’nin diğer arihleri de burada haber verilen Allah’tan gönderilen kişinin Cebrail (a.s.) olduğunu kaydetmişlerdir. Bkz. Kirmânî, *Şerhu'l-Kirmânî*, IV, 272; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 1674; Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, VI, 6; Kastalânî, *Irşâdu’s-Sârî*, III, 303; Sâbûnî, *eş-Şerhu'l-Muyesser*, II, 265.

¹²⁴ Kastalânî, burada söz konusu olan zina ve hırsızlığı Kul hakkı ve Allah hakkı diye yorumlamıştır. Ona göre zina, Allah hakkıdır ve hırsızlık ise, kul hakkıdır. Bkz. Kastalânî, *Irşâdu’s-Sârî*, III, 303.

¹²⁵ Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, III, 276 vd. Şarihlerin bu hadisin metni ile ilgili farklı yorumları için bkz. Kirmânî, *Şerhu'l-Kirmânî*, IV, 272; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 1674 vd.; Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, VI, 5 vd.; Kastalânî, *Irşâdu’s-Sârî*, III, 303; Sâbûnî, *eş-Şerhu'l-Muyesser*, II, 265 vd.

¹²⁶ Buhârî, İman, 18, hadis no: 26.

¹²⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî*, I, 80 vd.; Erman, Uğur, “Molla Gürânî’nin Sünnî İtikadının Hadis Yorumuna Yansımaları”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Şırnak 2018, cilt: IX, sayı: 19, s. 137.

Buhârî” adlı eseri, Buhârî’nin *el-Camiu’s-Sahih* adlı hadis kitabı üzerine yazılmış olan bu şerhler arasında önemli bir yere sahiptir. Gürânî, bu eserinde bab başlıklarından başlamak sureti ile hemen hemen tüm kelimelerin filolojik yönü üzerinde durmuş, raviler hakkında kısa bilgiler vermiş ve hadis metinlerini izah etmiştir. O, şerhinde ifrat ve tefritten kaçınmış, kelimeleri özlü ifadelerle açıklamıştır. Gürânî, hadisleri şerh ederken, kendisinden önceki âlim ve müçtehitlerin görüşlerinden de yararlanmıştı. Ayrıca o, daha önce Buhârî üzerine yazılmış olan şerhlerden de istifade etmiştir. Gürânî, hadislerin şerhinde farklı bir metot takip etmiştir. O, şerhinde soru cevap metodunu uygulamış, önce kendi kendine sorular sormuş ve ardından kendi sorularına yine kendisi cevaplamıştır. Örneğin o, önce Buhârî’nin *el-Camiu’s-Sahih* adlı hadis kitabının baş tarafında yer alan “*Kitâbu Bed’ü’l-Vahy*” kitabının “*Keyfe Kâne Bed’ü’l-Vahy ilâ Resûlillah*” başlıklı ilk babı üzerinde durmuştur. Gürânî, burada “*Keyfe*”, “*Bedâ*” ve “*el-Vahyu*” gibi kelimeleri filolojik yönden açıklamıştır. Ardından o, “Muhakkak ki ameller, niyetlere göredir” diye başlayan hadisi ele almış ve bu hadiste geçen “إِنَّمَا”, “الأَعْمَالُ” ve “النِّيَّةُ” gibi kelimeleri geniş bir şekilde şerh etmiştir. Gürânî, İbn Hacer ve Aynî ile aynı dönemlerde yaşamış ve hadis icazetini İbn Hacer’den almıştır. Buna rağmen kendisinden sonra gelen şarihler, onun, Buhârî’nin *el-Camiu’s-Sahih* adlı hadis kitabı ile ilgili olarak yazmış olduğu “*el-Kevserü’l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdîsi’l-Buhârî*” adlı eserinden pek fazla bahsetmemişlerdir.

Kaynakça

AKALIN, Şükrü Haluk, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

ATEŞ, Ali Osman, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, Beyan Yayınları, İstanbul 2006.

AY, Mahmut, "Molla Gürânî'nin Gayetü'l-Emânîsi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt: 9, sayı: 18, ss. 303-336, İstanbul 2011.

AYAZ, Kadir, *Molla Gürânî ve el-Kevserü'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdîsi'l-Buhârî*, basılmamış doktora tezi, Nemetin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014.

– "Molla Gürânî'nin el-Kevserü'l-Cârî Adlı Şerhinde Hadis İlimlerine Dair Kaynaklar", *Dini Araştırmalar Dergisi*, cilt; 19, sayı; 48, ss. 153-178, Ankara 2016.

AYDINLI, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.

– "Ebû Zer el-Gıfârî", *DİA*, ss. 266-269, İstanbul 1994.

AYNÎ, Bedruddin Ebî Muhammed Mahmud b. Ahmed (ö. 855/1451), *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Fikr, I-XVI, Beyrut 2002.

A'ZÂMÎ, Muhammed Mustafa, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, trc. Hulusi Yavuz, İz Yayıncılık, İstanbul 1993.

–*Hadis Metodolojisi ve Edebiyatı*, trc. Recep Çetintaş, İz Yayıncılık, İstanbul 2010.

BAĞÇIVAN, Mehmet, Kur'an Sünnet Bütünlüğünün Şer'i Delilleri, *Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 1, ss. 131-147, Yalova 2015.

BİKÂÎ, Ebû'l-Hasen Bürhanüddin İbrahim b. Ömer b. Hasen er-Rubât erl-Hırbevî (ö. 885/1480), *Unvânü'z-Zamân bi Terâcimi'ş-Şüyüh ve'l-Akrân*, Köprülü kütüphanesi, no: 1119, varak: 6b vd.

BİLEN, Mehmet, *İbn Hacer'in Buhârî Savunusu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013.

BİLMEN, Ömer Nasûhî (ö. 1391/1971), *Büyük Tefsir Tarihi*, Bilmen Yayınevi, I-II, İstanbul 1974.

BİRİŞİK, Abdülhamid, "Şerh" *DİA*, XXXVIII, ss. 558-559, İstanbul 2010.

– “Kur’an”, *DİA*, XXVI, ss. 383-388, Ankara 2002.

BROCKELMANN, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)*, E. J. Brill, I-IV, Leiden, New York, Köln, 1996.

– *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, trc. Mahmut Fehmi Hicâzî, nşr. el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmme li'l-Kitab, I-XVII, Mısır 1993.

– “Buhârî”, *İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, II, ss. 771-773, İstanbul 1970.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (ö. 256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, Şirketu Dari'l- Erkam b. Ebi'l- Erkam, Beyrut tsz.

BUHL, F, “Kur’an” *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, VI, ss. 995-1012, İstanbul 1979.

ÇAKAN, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İFAV, İstanbul 2013.

ÇAKIN, Kamil, “Kuteybe b. Said”, *DİA*, XXVI, ss. 491-492, Ankara 2002.

CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usulü*, Diyanet İşleri Balkanlığı Yayınları, Ankara 1985.

DEMİR, Ziya, *Osmanlı Müfessirleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.

DEMİRCİ, Selim, *Molla Gürânî ve “el-Kevserü'l-Cârî” adlı Buhârî Şerhi*, basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eş'âs es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/888), *Sünenü Ebî Dâvud*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, I-IV, İstanbul tsz.

EBÛ ZEHRÂ, Muhammed, *Usûlu'l-Fıkh*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire tsz.

EBU ZEHV, Muhammed, *Hadis ve Hadisçiler*, trc. Selman Başaran ve M. Ali Sönmez, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.

EFENDİOĞLU, Mehmet, “Şerh”, *DİA*, XXXVIII, ss. 559-560, İstanbul 2010.

ERDOĞAN, Mehmet, *Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995.

ERMAN, Uğur, "Molla Gürânî'nin Sünnî İtikadının Hadis Yorumuna Yansıması", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: IX, sayı: 19, ss. 133-147, Şırnak 2018.

ERUL, Bünyamin, Hz. Peygamber'in Bize Bıraktığı Miras "Kitab ve Sünnet" Bırakıldığını İfade Eden Rivayetlerin Tetkiki, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, cilt: VII, sayı: 1, ss. 9-34, Samsun 2007.

EVGİN, Abdulkadir, *Hadislerde Hızır-Gayb İlişkisi*, İlahiyât, Ankara 2007.

– "Buhârî ve Müslim'in İlk Hadisleri ve 'İlk Olma Gerekçeleri' Hakkında Bir Araştırma", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX, ss. 39-67, Adana 2009.

EZHERÎ, Ebû Mansûr Muhammed bin Ahmed bin el-Ezher el-Herevî (ö. 370/980), *Tehzîbu'l-Luğa*, thk. Ahmed Abdurrahman Muhaymir, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I- XII, Beyrut 2004.

FAYDA, Mustafa, "Ömer", *DİA*, XXXIV, ss. 44-51, İstanbul 2007.

GÜRÂNÎ, Şemsuddin Ahmed b. İsmail b. Osman b. Muhammed el-Gürânî (ö. 893/1488), "*el-Kevserü'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdîsi'l-Buhârî*", thk. Ahmed İzzu İnâye, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, I-XI, Beyrut 2008.

HALİL BİN AHMED, Ebû Abdirrahman el-Ferâhîdî (ö. 150/791), *Kitabu'l-Ayn*, thk. Abdülhamid Hendâvî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-IV, Beyrut 2003.

HATİBOĞLU, İbrahim, "Süfyan b. Üyeyne", *DİA*, XXXVIII, ss. 28-29, İstanbul 2010.

HATTÂBÎ, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed (ö. 388/998), *A'lâmu'l-Hadis fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdirrahman, Merkezi İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, I-III, Mekke 1988.

İBN HACER, Ahmed b. Ali el-Askalanî (ö. 852/1448) , *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, el-Mektebetu'l-Asriyye, I- XV, Beyrut 2005.

– *Hedyu's-Sârî Mukaddimetu Fethi'l-Bârî*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2005.

– *Tehzîbu't-Tehzîb*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-XII, Beyrut 1994.

– *Takribü't-Tehzîb*, thk. Halil Me'mûn Şihâ, Daru'l-Ma'rife, I-II, Beyrut 2001.

–*Tağlîku't-Ta'lik alâ Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Hamid Abdullah el-Mullâvî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2011.

İBN HALDUN, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, trc. Zakir Kadiri Ugan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, I-III, İstanbul 1989.

İBN HANBEL, Ahmed b. Muhammed (ö. 241/855), *Müsned*, I-XXX, Beyrut tsz.

İBN HAYR, Ebû Bekr Muhammed b. Hayr b. ömer b. Halife el-Emevî el-İşbilî, (ö. 575/1179), *Fihristu mâ Revâhu an Şuyûhihi mine'd-Devâvîni'l-Musannefe fî Durûbi'l-İlmi ve Envâi'l-Meârif*, nşr. Franski Kudare Zeydin ve Hulian Ribera Terrago, Mektebetu'l-Hanci, Kahire 1997.

İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed (ö. 230/844), *et-Tabakâtü'l-Kübra*, Daru Sadr, I-VIII, Beyrut 2014.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî (ö. 273/886), *Sünen*, Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâuh, I-II, Mısır tsz.

İBN MANZÛR, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem (ö. 711/1311), *Lisanu'l-Arap*, Dâru's-Sâdr, Fikr, I-XV, Beyrut 2014.

İBNU'S-SALAH, Ebû Amr Osman b. Abdirrahman eş-Şehrezûhrî, *Ulûmu'l-Hadis*, thk. Nurettin İtr, Daru'l-Fikri'l-Muasir, Beyrut 1998.

İBNÜ'L-CEZERÎ, Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fî Kiraati'l-Aşr*, thk. Muhammed Salim Muhaysin, Matbaatu Mustafa, Kahire tsz.

KANAR, Mehmet, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Derin Yayınları, İstanbul 2003.

KANDEMİR, M. Yaşar, "Alkame b. Vakkâs", *DİA*, II, ss. 468, İstanbul 1989.

–"Hadis", *DİA*, XV, ss. 27-64, İstanbul 1997.

KARAKAŞ, Ali, Hadis *Oksidentalizmi ve Fuat Sezgin*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2017.

– Oksidentalizmde Etik Değerler, *Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, cilt: 26, sayı: 13, ss. 175-200, Diyarbakır 2015.

KASTALÂNÎ, Şehâbuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed (ö. 923/1517), *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-XV, Beyrut 2012.

KÂTİP ÇELEBİ, Mustafa b. Abdillâh Hacı Halife (ö. 1068/1657), *Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütûbi ve'l-Fünûn*, trc. Rüştü Balcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, I-V, İstanbul 2014.

KÂSİMÎ, Muhammed Cemâluddîn, *Kavâidu't-Tahdîs min Funûni Mustalahi'l-Hadîs*, thk. Muhammed Behçet el-Baytar, Daru'n-Nefâis, Beyrut 1987.

KAVAKLI, Ali, İngiliz Oryantalist Nicholson'un Ortaya Çıkarıp Tanıttığı Tezkiretü'l-Evliyâ' daki Tuhafîlikler, *Eleştirel Bakış Dergisi*, sayı: 1, ss. 8-22, Isparta 2016.

KİRMÂNÎ, Şemsuddin Muhammed b. Yusuf (ö. 787/1084), *Şerhu'l-Kirmânî alâ Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-XII, Beyrut 2010.

KOÇYİĞİT, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yayıncılık, Ankara 1992.

– *Hadis Tarihi*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.

KOYUNCU, Recep, "Molla Gürânî'nin (v. 893/1488) Ref'ul-Hitâm 'an Vakfi Hamza ve Hişâm Adlı Risalesinin Tahkikli Neşr.", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 44, sayı: 44, ss. 149-192, Konya 2017.

LUVÎS Ma'lûf el-Yesûî (ö. 1367/1947), *el-Muncid fi'l-Luğati ve'l-A'lâm*, Daru'l-Meşrik, Beyrut 1986.

MALİK, Ebû Abdillâh b. Enes (ö. 845/1442), *el-Muvatta'*, Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, I-II, Beyrut tsz.

MÜNÂVÎ, Muhammed Abdurrauf, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Camii's-Sağîr*, Matbaatu Mustafa Muhammed, I-VI, Mısır 1938.

MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî (ö. 261/874), *Sahîhu Müslim*, Daru İbn Hazm, Beyrut 1998.

NASIF, Mansûr Ali, *et-Tâc el-Câmiu li'l-Usûl fi Ehâdîsi'r-Resûl*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, I-V, Mısır 1961.

NEVEVÎ, Muhyiddin Ebû Zekerîya Yahya b. Şeref (ö. 676/1277), *el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslimi'bnî'l-Haccâc*, thk. Rıdvan Câmî' Rıdvân, el-Mektebetu's-Sakâfî li'n-Neşri ve't-Tevzî', I-XVIII, Kahire 2001.

– *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât*, Dâru'l-Feyhâi, I-III, Dımaşk 2006,

ÖZAFŞAR, Mehmet Emin, "Osmanlı Eğitim, Kültür ve Sanat Hayatında Hadis", (ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri), *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, XI, ss. 356-369, Ankara 2002.

ÖZDEŞ, Talip, *Kur'ân ve Cinsiyet Ayrımcılığı*, Fecr Yayınları, Ankara 2005.

–*Kur'ân ve Nesh Problemi*, Fecr Yayınları, Ankara 2005.

ÖZKAN, Halit, "Yûsuf Efendizâde", *DİA*, XXXIV, ss. 41-42, İstanbul 2013.

SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, *eş-Şerhu'l-Muyesser li Sahîhi'l-Buhârî el-Musemma ed-Dureru ve'l-Leâlî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, el-Mektebetu'l-Asriyye, I-V, Beyrut 2014.

SALLÂBÎ, Ali Muhammed, *Hz. Ömer*, trc. Mehmet Akbaş, Ravza Yayınları, İstanbul 2016.

SANDIKÇI, Kemal, *Sahîh-i Buhârî Üzerine yapılan Çalışmalar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.

SEYHAN, Ahmet Emin, Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sünnet Anlayışı, *Hikmet Yurdu*, Yıl: 7, cilt: 7, sayı: 13, ss. 101-126, Malatya 2014.

SEZGİN, M. Fuat, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, OTTO, Ankara 2012.

– *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî*, trc. Mahmud Fehmi Hicâzî, el-Memleketu'l-Arabiyye es-Suûdiyye Vezâretu't-Ta'limi'l-Âlî Camiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, I-XII, Riyâd 1991.

SOFUOĞLU, Mehmet, *Tefsîre Giriş*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

SÂLÎH, Subhi, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, trc. M. Yaşar Kandemir, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986.

SUYÛTÎ, Abdürrahman Celalüddin, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Şirketu Mektebe ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1978.

ŞA'BÂN, Zekiyuddin, *İslam Hukuk İliminin Esasları*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1990.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *İrşâdu'l-Fuhûl*, nşr. Ebû Mus'âb Muhammed Said el-Bedrî, Beyrut 1992.

TAŞKÖPRÜZADE, Ahmet Efendi, *Mevzûatu'l-Ulûm*, trc. Kemaleddin Muhammed Efendi, İstanbul 1313.

TATLI, Bekir, "İsmail Sadık Kemal'in Âsâr-i Kemâl'deki Hadisçiliği", *Dini Araştırmalar Dergisi*, XVIII, ss. 45-65, Ankara 2015.

TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa (ö. 279/892), *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Ahmed

Muhammed Şakir, *Dâru İhyâ'it-Turâsi'l-Arabî*, I-V, Beyrut tsz.

TOBAY, Ahmed, *Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi ve Hadis Şerhçiliğindeki Yeri*, M. U. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1991.

TOKSARI, Ali, Teşrii Değer Açısından Sünnetin Konumu, *Bilimname*, cilt: XXVII, sayı: 2, ss. 9-24, Kayseri 2014.

TURGUT, Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İFAV, İstanbul 1991.

TÜRÇAN, Zişan, *Hadis Şerh Geleneği*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.

YAŞAROĞLU, M. Kamil, "Molla Gürânî", *DİA*, ss. 248-250, İstanbul 2005.

YILDIRIM, Celal, *İlâhi Hikmetler Büyük Sevaplar*, Uysal Kitabevi, Konya 1992.

YILDIZ, Sakıp, Fatih'in Hocası Molla Gürânî ve Tefsiri, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul, tsz.

– "Molla Gürânî ve İstanbul Fethindeki Rolü", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 3, cilt: 1-2, ss. 127-131, Erzurum 1979.

YILMAZ, Muhammet, *İbn Hacer'in Hocaları Bağlamında Kadın Hadisçiler*, Araştırma Yayınları, Ankara 2008.

YÜCEL, Ahmet, Abdullah b. Zübeyr", *DİA*, XVIII, ss. 357, İstanbul 1998.

ZEBİDÎ, Ebû'l-Abbas Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif b. Ebî Bekr el-Yemenî eş-Şercî (ö. 893/1488), *Sahih-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, I-XII, Ankara 1970.

ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, (ö. 748/1348), *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut ve Me'mûn Sağırçî, Muessesetu'r-Risale, I-XXX, Beyrut 2014.

ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn*, Dâru'l-Erkâm, Beyrut tsz.

ZERKEŞÎ, Bedruddin, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l- Fadl İbrahim, Mısır 1957.

ZERKANÎ, Muhammed Abdülazim, *Menâhilü'l-İrfân fi Ülümi'l-Kur'ân*, Darü'l-Fikr, Beyrut 1996.

ZEYDÂN, Abdulkerim, *el-Vecîz fi Usûli'l-Fıkh*, el-Mektebtü'l-İslamiyyeİstanbul 1979.

ZEYDÂN, Abdulkerim ve Abdulkahhar Davud Abdullah, *Ulûmu'l-Hadîs*, Müessesetü'r-Risâle, Dimeşk 2011.

Molla Guranî And Hadith Serh Method In His Work El-Kevserul-Cârî

Citation / ©- Karakaş, A. (2018). Molla Guranî and Hadith Serh Method in His Work El-Kevserul-Cârî, *Cukurova University Journal of Faculty of Divinity* 18 (2), 923-957.

Abstract- *The full name of Molla Gurani is Shamsuddin Ahmad b. Ismail b. Osman b. Muhammad al-Gurani (d. 893/1488). Based on Gurani's own words, he was born in Hillier village near to Diyarbakır. Gurani made scientific research in various parts of the Islamic world and at that time received lessons from many leading Islamic scholars of the Islamic world. Later he passed Anatolia and started to teach Fatih Sultan Mehmed. He took an active role in the conquest of Istanbul where he later engaged in science. However, he was also involved in various administrative tasks. Gurani has written a large number of scientific works in various branches of science. There are two sources of the religion of Islam, the Quran, and the Holy Muhammed's sunnah. He gave great importance and worked on them. At first he wrote a commentary that it is called "Ğâyetü'l-Emânî fî Tefsîri'l-Kelâmi'r-Rabbânî." After that his masterpiece "el-Kevserü'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdîsi'l-Buhârî" has an important place in the field of hadith. Gurani received his hadith ijazah from Ibn Hajar al-Ascalani (d. 852/1448). He criticized his teacher, Ibn Hajar, in this book. Another hadith criticized by Gurani is Kirmani, who is another commentator of Bukhari (d. 787/1384). He has commented in this book "el-Câmiu's-Sahih" from various aspects. In this article, some examples from the hadiths that he describes are examined, and also the examples of these hadiths will be interpreted and taken into account, considering other interpretations of Bukhari.*

Keywords- *Molla Gurani, al-Kevserü'l-Cârî, Bukhari, Hadith examples.*